

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET - NIKŠIĆ

Irma Alomerović

SARADNJA VASPITAČA I ASISTENTA U RADU SA DJECOM
SA SMETNJAMA I TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Master rad

Nikšić, 2023. godine

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ

SARADNJA VASPITAČA I ASISTENTA U RADU SA DJECOM
SA SMETNJAMA I TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Master rad

Mentorka: prof. dr Nada Šakotić

Student: Irma Alomerović

Studijski program: Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

Broj indeksa: 18/21

Nikšić, 2023. godine

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Irma Alomerović

Datum i mjesto rođenja: 27.01.1999. Rožaje

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina završetka studija: Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv postdiplomskog studija: Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

Naslov rada: Saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet Nikšić

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave magistarskog rada: 11.07.2023.

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema: 19.12.2022.

Mentor: Prof. dr Nada Šakotić

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranda:

Komisija za ocjenu magistarskog rada:

Komisija za odbranu rada: Prof. dr Nada Šakotić, Prof. dr Veselin Mićanović, Prof. dr Dijana Vučković

Lektor: Ivona-Iva Jovanović

Datum odbrane:

Datum promocije:

Zahvalnica

Zahvaljujem se svojoj porodici i mentoru Prof. dr Nadi Šakotić na pružanju podrške u fazi izrade master rada.

REZIME

Saradnja između vaspitača i asistenata u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju ima ključnu ulogu u formiranju podržavajućeg i inkluzivnog obrazovnog okruženja. Ova bliska saradnja omogućava prilagođavanje pristupa za svako dijete, uz naglasak na individualnim potrebama. Asistenti doprinose inkluzivnom okruženju pružanjem dodatne podrške vaspitačima, čime se omogućava fokusiranje na svako dijete pojedinačno. Pozitivna saradnja ne samo da podržava djecu, već stvara i radnu atmosferu gdje se cijene različite uloge i doprinosi svakog člana tima.

Osim poboljšanja resursa i kapaciteta vrtića, saradnja vaspitača i asistenata doprinosi razvoju inkluzivnog obrazovnog okruženja koje promovise razumijevanje i prihvatanje različitosti. Istraživanje potvrđuje izuzetno pozitivan stav vaspitača prema ovoj saradnji, ističući ključnu ulogu u stvaranju podržavajućeg, inkluzivnog i stimulativnog obrazovnog okruženja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. Rezultati istraživanja takođe naglašavaju važnost koordinacije i timskog rada u pružanju holističke podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Preporučuje se dalje unapređenje obuke vaspitača i asistenata kako bi se jačali njihovi kapaciteti za rad.

Ključne riječi: djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju, saradnja, vaspitači, asistenti, inkluzivno obrazovanje, timski rad...

APSTRAKT

Cooperation between educators and assistants in working with children with disabilities and developmental difficulties plays a key role in the formation of a supportive and inclusive educational environment. This close collaboration enables the approach to be adapted for each child, with an emphasis on individual needs. Assistants contribute to an inclusive environment by providing additional support to educators, thus enabling a focus on each individual child. Positive cooperation not only supports children, but also creates a working atmosphere where the different roles and contributions of each team member are valued.

In addition to improving the resources and capacities of kindergartens, the collaboration between educators and teaching assistants contributes to the development of an inclusive educational environment that promotes understanding and acceptance of diversity. Research confirms the overwhelmingly positive attitude of educators towards this collaboration, highlighting its key role in creating a supportive, inclusive, and stimulating educational environment for children with special educational needs. The research results also emphasize the importance of coordination and teamwork in providing holistic support to children with disabilities and developmental difficulties. Further improvement of the training for educators and teaching assistants is recommended to strengthen their capacities for this work.

Keywords: children with disabilities and difficulties in development, cooperation, educators, assistants, inclusive education, teamwork...

Sadržaj:

UVOD	9
I TEORIJSKI DIO	11
1. DJECA SA TEŠKOĆAMA I SMETNJAMA U RAZVOJU	11
1.1. Identitet djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju	14
1.1. Klasifikacija djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju	16
2. INKLUZIJA.....	21
2.1. Pojam inkluzije i IROP-a.....	23
2.2. Inkluzija i znak jednakosti među djecom	26
2.3. Inkluzija u vrtiću	28
2.4. Integrativni vaspitač	30
3. VASPITAČ I SARADNICI U RADU SA DJECOM SA SMETNJAMA I TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	31
3.1. Posebni planovi i programi za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju	35
3.2. Tim za dijete	37
3.3. Uloga vaspitača	38
3.4. Uloga asistenta	39
3.5. Saradnja vaspitača i asistenta	41
3.6. Značaj saradnje vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju	42
II ISTRAŽIVAČKI DIO	44
1. PROBLEM I PREDMET ISTRAŽIVANJA	44
2. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA.....	44
3. ISTRAŽIVAČKE HIPOTEZE	45
4. METODOLOŠKI PRISTUP.....	45
5. METODE, TEHNIKE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA.....	46
6. POPULACIJA I UZORAK.....	46

7. OBRADA I PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA	47
III INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	48
1. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	48
ZAKLJUČAK	56
LITERATURA	58
Prilog.....	61

UVOD

Saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju predstavlja ključni faktor uspješnog i efikasnog obrazovanja djece koja se suočavaju s različitim izazovima. Ovaj partnerski odnos, baziran na uzajamnom povjerenju, poštovanju i razumijevanju, omogućava stvaranje inkluzivnog okruženja u kojem svako dijete može ostvariti svoj puni potencijal.

Važno je razumjeti da svako dijete ima svoje specifične potrebe i da pristup obrazovanju treba prilagoditi upravo tim potrebama. Vaspitači i asistenti u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju moraju imati međusobno razumijevanje i koordinaciju kako bi zajedno stvorili podržavajuće okruženje koje će omogućiti optimalan razvoj djeteta.

Ključna komponenta ove saradnje je jasna komunikacija. Redovna komunikacija omogućava razmjenu informacija o napretku djeteta, specifičnim izazovima s kojima se suočava i strategijama koje su se pokazale uspješnim. Takođe, otvorena komunikacija olakšava dijeljenje ideja i zajedničko stvaranje planova prilagođenih individualnim potrebama svakog djeteta.

Timski rad vaspitača i asistenata takođe podrazumijeva zajedničko planiranje aktivnosti i nastavnih metoda. Integracija različitih pristupa i tehnika omogućava stvaranje bogatog i raznolikog okruženja koje podržava razvoj svih dječjih sposobnosti, bez obzira na njihove specifične poteškoće.

Svaki član tima treba imati jasno definisanu ulogu, ali isto tako treba biti svjestan potrebe za fleksibilnošću i prilagođavanjem u skladu s promjenjivim potrebama djeteta. Razumijevanje i podrška među članovima tima ključni su za stvaranje atmosfere povjerenja i sigurnosti, kako za djecu tako i za njihove roditelje ili staratelje.

Ukupno gledajući, saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju temelji se na uzajamnom poštovanju, komunikaciji i timskom radu usmjerenom ka pružanju najbolje podrške svakom djetetu u ostvarivanju njegovog punog

potencijala. Ova zajednička predanost omogućava stvaranje inkluzivnog obrazovnog okruženja koje promoviše rast, razvoj i samopouzdanje svakog djeteta, bez obzira na njegove individualne izazove.

U teorijskom dijelu će biti riječi o djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju uopšteno tj. o njihovom samom identitetu i klasifikaciji. Nakon toga će biti riječi o inkluziji uopšte, o samom pojmu, inkluziji i znaku jednakosti među djecom, inkluziji u vrtićima i integrativnom učitelju. Nakon toga o vaspitačima i njihovim saradnicima u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju polazeći od posebnih planova i programa i timova za dijete, o vaspitačima i asistentima kao i o značaju njihove saradnje za dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

U istraživačkom dijelu ćemo definisati problem i predmet istraživanja, ciljeve i zadatke, istraživačke hipoteze, metodološke pristupe, metode, tehnike i instrumente, uzorak ispitanika a na samom kraju slijedi obrada i prikaz dobijenih rezultata. Nakon toga predstavimo interpretaciju rezultata istraživanja i zaključak. Dalje, u narednom poglavlju obavljamo popis literature koja je korištena. Na kraju rada ćemo dostaviti priloge, tj. instrumente koje smo koristili u istraživanju.

I TEORIJSKI DIO

1. DJECA SA TEŠKOĆAMA I SMETNJAMA U RAZVOJU

Djeca sa teškoćama i smetnjama u razvoju zahtijevaju posebnu pažnju i podršku kako bi ostvarila svoj puni potencijal. Ove teškoće mogu biti rezultat različitih faktora, uključujući genetske predispozicije, prenatalne i perinatalne uslove, kao i uticaj okoline. Različite vrste teškoća u razvoju mogu značajno uticati na njihov emocionalni, socijalni, kognitivni i fizički razvoj.

Jedna od ključnih prepreka s kojima se suočavaju djeca sa teškoćama i smetnjama u razvoju je nerazumijevanje i stigmatizacija okoline. Stigma može ograničiti pristup kvalitetnom obrazovanju, podršci i resursima koji su ključni za njihov razvoj. Stoga, važno je raditi na stvaranju inkluzivnog okruženja koje promoviše prihvatanje, podršku i razumijevanje različitih potreba djece sa teškoćama u razvoju.

Ključni element uspjehnog rada sa ovom grupom djece je individualizovani pristup. Razumijevanje specifičnih potreba svakog djeteta i prilagođavanje pristupa u skladu sa tim je od suštinske važnosti. To može uključivati prilagođene obrazovne programe, podršku terapeuta i stručnjaka, kao i angažovanje roditelja i porodice u procesu podrške i razvoja djeteta.

Kroz pravilnu podršku i inkluzivno obrazovanje, djeca sa teškoćama i smetnjama u razvoju imaju priliku da razviju svoje sposobnosti, ojačaju samopouzdanje i postignu uspjeh kako u obrazovanju, tako i u životu. Važno je da društvo shvati njihovu vrijednost i pruži podršku koja je neophodna za njihov rast i razvoj, čime se stvara pravednije i inkluzivnije društvo za sve.

Djeca sa teškoćama i smetnjama u razvoju obuhvataju raznovrsnu grupu djece sa specifičnim potrebama u obrazovanju i podršci. Njihove teškoće mogu biti fizičke, kognitivne, emocionalne ili socijalne prirode, zahtijevajući prilagođeni pristup i podršku kako bi ostvarila svoj puni potencijal. Ovakva djeca zahtijevaju pažljivu i individualizovanu podršku kako bi im se omogućio pristup obrazovanju i razvoju u skladu sa njihovim sposobnostima.

Rezultati nekih istraživanja (Hrnjica, 1991) pokazuju da nastavnici imaju određenih poteškoća koje se odnose na proces uključivanja djece sa smetnjama u redovnu nastavu. Nalazi ovog istraživanja, takođe, pokazuju da nastavnici nemaju razvijene kompetencije za pružanje potpore djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Do sličnih rezultata došlo se u okviru NVO Veliki i Mali (2009). U okviru navedenog istraživanja, takođe se došlo do podataka da nastavnici, nažalost, nemaju dovoljno razvijene vještine za rad sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Kao razloge za rezultate prethodno navedenih istraživanja vidimo u prilično neuspješnom uključivanju djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju tokom 70-ih i 80-ih godina prošlog vijeka. U posljednje vrijeme velika pažnja se posvećuje pripremi resursa u funkciji pružanja podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Danas postoje mnogobrojni načini da se nastavnici stručno edukuju za rad sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Pristupa se izradi posebnih planova i programa za rad sa djecom koja imaju smetnje i teškoće u razvoju (Avramidis i sar., 2000).

Postoje istraživanja koja pokazuju da stavovi nastavnika prema inkluziji zavise od socio-kulturalnog konteksta. Istraživanja pokazuju da lično iskustvo u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju ima afirmativan uticaj na odnos nastavnika prema ovoj djeci (Parasuram, 2006).

Danas je stanje puno bolje što se tiče rada sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju, redovno su uključena u vrtiće, radi tim stručnjaka na poboljšanju čitavog tog sistema i saradnja među timom je na zavidnom nivou, sve za dobro djeteta sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Tokom analize postojeće literature, u 20 radova (14,81%) oblast istraživanja se odnosila na procjene inkluzivnog obrazovanja od strane ispitanika. Analiza je pokazala da su se istraživači najviše bavili pitanjem procjene uključivanja učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju u redovne predškolske grupe i škole, profesionalnim ulogama i potrebom za edukacijom za inkluziju, pripremljenošću predškolskih ustanova i škole za inkluziju, sistemskim rješenjima u okviru inkluzivnog obrazovanja, djecom iz različitih društveno osjetljivih grupa i sl. Manji broj istraživača se interesovao kako učenici tipičnog razvoja procjenjuju inkluzivno obrazovanje i uključivanje vršnjaka sa smetnjama (Radisavljević Janić i sar., 2018), dok su se većinom istraživači bavili procjenom i viđenjem ovih problema od strane nastavnika, učitelja, vaspitača,

pedagoga i studenata. Jedan broj radova za cilj je imao da utvrdi razliku u procjenama između pojedinih grupa ispitanika kao što su nastavnici predmetne i razdredne nastave (Stanković, Đorđević, 2016) studenti i pedagoški radnici (Vukobrat, 2017), naši studenti i studenti u okruženju (Macura Milovanović, Peček, 2012). Osnovni zaključak koji se nameće nakon analiza procjene nastavnika inkluzivnog obrazovanja je da nastavnici i vaspitači „oklijevaju“ s prihvatanjem djece sa smetnjama u razvoju navodeći kao razlog to što se ne osjećaju dovoljno kompetentnim za rad sa njima. U radovima se autori bave i problemom utvrđivanja faktora koji su povezani sa procjenom pojedinaca prema inkluzivnom obrazovanju (Stanković, Đorđević, 2016; Starčević i sar., 2018), a kao posebna grupa izdvajaju se oni radovi u kojima se istražuje uticaj različitih strategija na promjenu mišljenja o inkluzivnom obrazovanju.

Istraživački koncepti i metodološki pristupi proučavanju i istraživanju inkluzivnog obrazovanja su različiti, ali su bili rijetko proučavani. Ovo je bilo pitanje koje su ponekad pokretali oni koji se bave naučnim okvirima ovog fenomena, a mnogo češće oni koji su neposredno okrenuti ka praksi ili obrazovnoj politici. Kod nas ima vrlo malo rasprava na temu kako se istražuje inkluzivno obrazovanje, međutim, pregledom drugih, inostranih istraživanja mogu se izdvojiti neke ideje koje su rezultat rasprava i analiza. Te ideje možemo svrstati u nekoliko pravaca: pristup proučavanju, primjena vrsta istraživanja i značaj dobijenih rezultata. Kada se govori o pristupu proučavanju, Farel (Farell, 2000) naglašava neophodnost filozofskog, naučnog i empirijskog istraživanja u oblasti inkluzivnog obrazovanja. Neki drugi istraživači ističu potrebu za višestrukim i kompleksnim pristupom proučavanju ovog fenomena zbog same njegove prirode (Lindsay, 2003; Nind & Vinha, 2013). Analizirajući različita istraživanja i njihove rezultate, otvorena su mnoga metodološka pitanja koja se rješavaju, ali i rađaju nove dileme vezane za vrste istraživanja i načine dobijanja rezultata. Naglašene su vrijednosti rezultata kvalitativnih studija koje inkluzivne probleme posmatraju kroz primjenu studija slučaja, etnografskog pristupa ili akcionih istraživanja (Erten & Sovage, 2012; Slee, 2008). Međutim, ono što su kao slabu stranu naveli neki autori jeste to što se u prikazu istraživanja često ne prikazuju postupci koji su primjenjivani i koji su doveli do prikazanih rezultata (Erten & Sovage, 2012). Primjena postupaka istraživanja i načina obrade i predstavljanja rezultata su sredstva za bolje proučavanje i razumijevanje pojava, te ih valja prikazati (Kožuh, Maksimović, 2011). Imajući u vidu složenost fenomena inkluzivnog

obrazovanja, pokazalo se da je upotreba mješovitih metoda pogodna za njihovo proučavanje (Mertens, 2020; Newby, 2014).

1.1. Identitet djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju

Identitet djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju predstavlja kompleksnu konstrukciju koja se formira kroz međuodnos unutrašnjih faktora, vanjskih uticaja i socijalnih percepcija. Ova djeca često doživljavaju izazove u uspostavljanju svog identiteta zbog stigme, predrasuda i ograničenih mogućnosti koje društvo često nameće. Prema Eriksonovoj teoriji psihosocijalnog razvoja, formiranje identiteta je ključni zadatak adolescencije, ali kod djece sa smetnjama i teškoćama, taj proces može biti otežan ili drugačije konstruiran.

Svaka forma razvojne utiče ima negativan uticaj na razvoj djece. To se posebno odnosi na sljedeće:

- Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju imaju znatno manji broj socijalnih interakcija u odnosu na djecu koja se razvijaju na tipičan način. Istraživanja (Mittler, 1976) pokazuju da djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju imaju veliki otpor prema interakciji sa vršnjacima tipičnog razvoja.
- Komunikacija djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju je znatno siromašna. Same teme za komunikaciju između djece sa smetnjama i vršnjaka koji se razvijaju na tipičan način su oskudne. Djeca sa smetnjama u razvoju ne razgovaraju sa vršnjacima tipičnog razvoja o sportovima ili sličnim iskustvima u toku slobodnog vremena.

Jedan od ključnih faktora u formiranju identiteta djece sa smetnjama i teškoćama je samoprihvatanje. Prihvatanje vlastite jedinstvenosti i prihvatanje svojih potencijala često zahtijeva podršku okoline, uključujući roditelje, vršnjake, vaspitače i društvenu zajednicu. Društvo ima važnu ulogu u stvaranju okruženja koje promovise pozitivnu sliku o osobama sa invaliditetom, kako bi se olakšalo njihovo prihvatanje sebe i izgradnja pozitivnog identiteta.

Socijalni faktori takođe igraju ključnu ulogu u oblikovanju identiteta djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Odnosi s vršnjacima, interakcije u školskom okruženju i uključenost u različite društvene aktivnosti mogu uticati na percepciju samog sebe kod djece sa smetnjama i teškoćama. Stvaranje inkluzivnog društvenog okruženja koje promoviše razumijevanje i prihvatanje različitosti ključno je za olakšavanje procesa formiranja identiteta.

Važno je napomenuti da identitet djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju nije određen samo njihovim invaliditetom. Svako dijete je jedinstveno i posjeduje različite sposobnosti, interese i želje. Stoga, podrška koja se pruža ovoj djeci treba biti usmjerena ka razvoju njihovih potencijala, jačanju samopouzdanja i promovisanju samosvijesti o vlastitoj vrijednosti.

Ukupno gledajući, identitet djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju predstavlja složenu konstrukciju koja zahtijeva podršku okoline, stvaranje inkluzivnog društvenog okruženja i osnaživanje samoprihvatanja. Razumijevanje i prihvatanje različitosti ključni su faktori u formiranju pozitivnog identiteta koji će omogućiti djeci da razviju svoje potencijale i ostvare svoje ciljeve. Identitet se sastoji od različitih aspekata, uključujući lični, socijalni, kulturni i emocionalni identitet, a to kako djeca doživljavaju sebe i kako ih društvo doživljava može značajno uticati na njihov razvoj i kvalitet života.

Slijedi nekoliko ključnih aspekata identiteta djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju:

Lični identitet: Lični identitet djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju se oblikuje kroz njihovo razumijevanje sebe kao individue. Ovo može uključiti njihovo razumijevanje svojih sposobnosti, interesovanja, strahova i ambicija. Važno je omogućiti djeci da razvijaju pozitivan lični identitet i samopouzdanje, bez obzira na njihove smetnje.

Socijalni identitet: Socijalni identitet se odnosi na način na koji djeca doživljavaju sebe u odnosu na druge i kako ih društvo doživljava. Djeca sa smetnjama često se suočavaju sa izazovima u socijalnom identitetu, jer mogu biti percipirana ili tretirana drugačije. Važno je raditi na stvaranju inkluzivnih okruženja u kojima se svako dijete doživljava kao ravnopravan član zajednice.

Kulturni identitet: Kulturni identitet uključuje razumijevanje kako djeca sa smetnjama doživljavaju svoju pripadnost različitim kulturama, tradicijama i vrijednostima. Ovo može biti posebno izazovno za djecu koja pripadaju manjinskim grupama ili kulturama, jer mogu biti

suočena sa dodatnim izazovima u društvu koje može biti neosjetljivo na njihove specifične potrebe.

Emocionalni identitet: Emocionalni identitet se odnosi na emocionalna iskustva i odnose koje djeca razvijaju sa sobom i drugima. Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju često se suočavaju sa emocionalnim izazovima, kao što su frustracija, stid, ili anksioznost. Važno je pružiti podršku za emocionalni razvoj ove djece kako bi razvila pozitivan emocionalni identitet.

Edukativni identitet: Edukativni identitet se odnosi na percepciju djece o sebi kao učeniku. Djeca sa smetnjama često moraju prevazići dodatne prepreke u obrazovanju, ali pružanje podrške i prilagođenih obrazovnih pristupa može im pomoći da razviju pozitivan edukativni identitet i motivaciju za učenje.

Važno je napomenuti da identitet djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju može varirati i da je svako dijete jedinstveno. Stvaranje inkluzivnih okruženja, podrška roditelja i zajednice, te razumijevanje njihovih specifičnih potreba su ključni faktori u razvoju pozitivnog identiteta kod ove djece. Ohrabrivanje njihovih sposobnosti, postignuća i unaprjeđenje samopouzdanja igraju ključnu ulogu u formiranju pozitivnog identiteta i podstiču njihov uspjeh u životu.

1.2. Klasifikacija djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju

Klasifikacija djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju je kompleksan proces koji se koristi kako bi se razumjele i identifikovale različite vrste teškoća koje mogu uticati na razvoj djece. Različite vrste klasifikacija su razvijene kako bi se pomoglo stručnjacima i edukatorima da pruže odgovarajuću podršku i intervenciju. Ovaj proces ima za cilj individualizovati pristup svakom djetetu kako bi se osiguralo da dobiju odgovarajuću podršku i obrazovanje.

Klasifikacija prema prirodi smetnji:

- **Fizičke smetnje:** Ovo uključuje različite fizičke invaliditete kao što su cerebralna paraliza, distrofija mišića, ili invaliditeti ekstremiteta.
- **Senzorne smetnje:** Ovdje spadaju slijepilo, oštećenja sluha, i druge senzorne smetnje koje mogu značajno uticati na percepciju svijeta oko djeteta.

- **Kognitivne smetnje:** Ovo obuhvata intelektualne teškoće kao što su mentalna retardacija, poremećaji učenja, i poremećaji spektra autizma.

Klasifikacija prema stepenu težine smetnji:

- **Blage smetnje:** Djeca sa blagim smetnjama mogu zahtijevati samo povremenu podršku i prilagođene programe kako bi pratila razvoj svojih vršnjaka.
- **Umjerene smetnje:** Djeca sa umjerenim smetnjama mogu zahtijevati više podrške i prilagođenja u obrazovanju, ali su sposobna za postizanje značajnog napretka.
- **Teške smetnje:** Djeca sa teškim smetnjama mogu zahtijevati intenzivnu i individualizovanu podršku kako bi postigla svoj puni potencijal.

Klasifikacija prema vremenskom trajanju smetnji:

- **Privremene smetnje:** Ovo može uključivati privremene fizičke povrede ili emocionalne smetnje koje se mogu prevazići vremenom.
- **Trajne smetnje:** Djeca sa trajnim smetnjama često će zahtijevati dugoročnu podršku i prilagođeno obrazovanje.

Klasifikacija prema oblastima smetnji:

- **Smetnje u govoru i jeziku:** Ovo obuhvata teškoće u izražavanju ili razumijevanju govora i jezika.
- **Poremećaji učenja:** Ovo uključuje teškoće u čitanju, pisanju i matematici.
- **Emocionalne i ponašajne smetnje:** Ovo obuhvata poremećaje kao što su ADHD, anksioznost, i depresija.
- **Fizičke smetnje:** Ovo uključuje sve fizičke invaliditete i zdravstvene probleme koji mogu uticati na razvoj.

Klasifikacija prema uzrocima smetnji:

- **Genetski uzroci:** Neki poremećaji imaju genetsku osnovu, kao što je Daunov sindrom.
- **Prenatalni uzroci:** Smetnje mogu biti posljedica izloženosti fetusa štetnim faktorima tokom trudnoće.

- **Perinatalni uzroci:** Problemi tokom porođaja mogu dovesti do smetnji u razvoju.
- **Postnatalni uzroci:** Infekcije, povrede ili druge okolnosti nakon rođenja mogu uzrokovati smetnje.

Svako dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju je jedinstveno, i klasifikacija se koristi kako bi se identifikovale specifične potrebe svakog djeteta kako bi im se pružila adekvatna podrška. Važno je napomenuti da se klasifikacija koristi kao alat za bolje razumijevanje i podršku, a ne kao način za označavanje ili stigmatizaciju djece. Cilj je osigurati da svako dijete, bez obzira na svoje smetnje, ima pristup kvalitetnom obrazovanju i podršci koja im je potrebna kako bi postiglo svoj puni potencijal.

Bez obzira što se izbjegava klasifikacija djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, jer je to donekle način obilježavanja, bitno je, ipak, i pored toga imati klasifikacioni sistem prije svega iz dva razloga:

- Da bi se nekom djetetu pružila adekvatna pomoć bilo da je medicinska, zdravstvena ili socijalna, koja mu po zakonu pripada.
- Da bi vrtići, škole i ostale ustanove u kojima se ova djeca socijalizuju i napreduju bile spremne da ih prihvate i razumiju jer će imati uvid u to o kojoj je vrsti poremećaja riječ.

U crnogorskom Zakonu o vaspitanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, izdavaju se:

- djeca sa smetnjama u razvoju (tjelesne, mentalne, senzorne i kombinovane smetnje) i
- djeca sa teškoćama u razvoju – djeca koja ispoljavaju probleme u ponašanju, emocionalne, socijalne probleme, poteškoće u učenju itd. (<https://www.gov.me/dokumenta/1fa97620-49fe-4677-b939-364e9d2dd4a3>).

Komisija CERI (OBCD) predstavila je sljedeće razvojne poremećaje:

- djeca sa senzornim oštećenjima (oštećenje vida, sluha, taktilne percepcije);
- djeca sa kognitivnim smetnjama (oštećenje u domenu inteligencije, pažnje, mišljenja, pamćenja);

- djeca sa tjelesnim oštećenjima (poremećaji koštano-mišićnog sistema, kao i ostale forme koje sprečavaju djecu sa smetnjama da se uspostavlja interakcija i komunikaciju sa neposrednom okolinom;
- hronična oboljenja djeteta;
- teže emocionalne poteškoće (agresivno ponašanje, depresija itd.);
- teže forme poremećaja u domenu socijalizacije (hiperativnost i hipoativnost i druge forme neprilagođenog ponašanja) i
- kombinovane smetnje.

Klasifikacija od sedam ovih grupa često se mijenja i dopunjava. Pa se nekada smatra da u ovu klasifikaciju spadaju i one osobe koje žive u nestimulativnoj sredini. Čak se nekada i nadarene osobe kojima nije pružena adekvatna pomoć i podrška svrstavaju u ovu klasifikaciju (Berger, Mitić, 2009).

Da bi se osobama sa smetnjama i teškoćama u razvoju adekvatno pomoglo, prije svega se mora imati uvid u njihova poteškoća i način na koji im se može pomoći. Klinički psiholozi koji se bave procjenom osoba sa posebnim potrebama u tu svrhu koriste određene mjerne instrumente. I pored standardnih zadataka koje ima klinički psiholog tu su još i tri dodatna:

- Da procijeni u kojoj mjeri dijete ili odrasla osoba ima mogućnosti za razvoj pod uticajem osnovne teškoće i ukoliko je u pitanju dijete, treba vidjeti koji to razvojni faktori utiču na njega, a koji su to socijalni faktori.
- Zatim treba da procijeni koje su to mogućnosti i sposobnosti ovih osoba koje su zanemarivane ili ih niko ranije nije uočio i koje su to koje su otkrivene ali nijesu dovoljno dobro iskorištene u svakodnevnom funkcionisanju.
- Uspostaviti dobar, partnerski odnos sa roditeljima ukoliko je u pitanju dijete. A opet, sa druge strane, ako se radi o odrasloj osobi bitan je odnos psihologa i porodice, bilo sa supružnicima, ili sa djecom.

Psiholozi imaju ulogu i u tome što drugima pomažu u dolaženju do pravog nalaza i načina pomoći i najčešće sarađuju sa defektolozima, ljekarima, vaspitačima/učiteljima/nastavnicima. Ono čemu se danas pridaje veliki značaj je i tretman osoba sa smetnjama i teškoćama u razvoju. A

zadatak kliničkog psihologa u tretmanu je nezaobilazan, jer oni predstavljaju bitan faktor u programu psihosocijalne podrške. Značajno je pomenuti klasifikacionu šemu ljudskih potreba koje je predložio Abraham Maslov (Maslow, 1943).

U nastavku slijedi njegova hijerarhija ljudskih potreba:

- Potrebe za egzistencijom;
- Potrebe za bezbjenošću, odnosno sigurnošću;
- Potrebe za ljubavlju;
- Potrebe za estetikom;
- Potrebe za sticanjem saznanja;
- Potrebe za ličnom afirmacijom.

Svi mi težimo da ostvarimo ove potrebe, a koliko je to zapravo moguće kod djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, težimo da saznamo kroz intervju i razgovor sa njima. Kao što znamo, kod njih su u osnovi ugrožene prije svega egzistencijalne potrebe a onda sve ostale. Jer ukoliko ne mogu sami da se brinu o sebi, kada je u pitanju hrana, kretanje, toalet i drugo, onda najčešće ne mogu osjećati ni sigurnost. A samim tim i sve ostale potrebe na ovoj ljestvici bivaju dovedene u pitanje. Zato je bitan zadatak psihologa i ostalih stručnjaka da saznaju šta to muči ove osobe i na koji im način mogu pomoći. Danas postoji više programa pomoći preko kojih se nastoji da se osobe sa smetnjama i teškoćama u razvoju što bolje osposobe za život.

Postoje dva modela koja primjenjujemo kada želimo pomoći osobama sa smetnjama i teškoćama u razvoju a to su: socijalni model ometenosti i medicinski model ometenosti. Ova dva modela se razlikuju u sagledavanju problema. Socijalni model je baziran na ljudskim pravima i socijalnoj pravdi, a medicinski model se bazira na bolesti ili traumi koja je izazvala nastalu situaciju. U centru socijalnog modela je ometajuće društvo, dok je u centru medicinskog modela ometajuća osoba. Međutim, oba modela su važna prilikom pomoći osobama sa smetnjama i teškoćama u razvoju jer treba obratiti pažnju kako na ometajuću osobu tako i na društvo.

2. INKLUZIJA

U literaturi nalazimo mnogobrojne definicije inkluzivnog koncepta. Ukratko rečeno, inkluzija se odnosi na neophodnost pružanja jednakih obrazovnih šansi za svu djecu, bez obzira na različitosti, koje između djece postoje. Od vaspitno-obrazovnih ustanova se traži da svoje metode, oblike i sredstva za rad prilagode potrebama i mogućnostima svakog djeteta.

Inkluzija je zapravo proces u kojem se djetetu sa smetnjama i teškoćama u razvoju pružaju mogućnosti za igru i druženje u kolektivu vršnjaka koji se razvijaju na tipičan način (Šakotić, 2009).

Inkluzija je koncept koji promovise ideju da svako dijete, bez obzira na njihove individualne karakteristike, treba da ima pravo i mogućnost da učestvuje u svim aspektima društva, uključujući obrazovanje, socijalne aktivnosti, i zajednicu u cjelini. U kontekstu obrazovanja, inkluzija se odnosi na praksu uključivanja djece sa različitim sposobnostima i potrebama u redovne škole i obrazovne programe, umjesto segregacije ili izolacije u posebne obrazovne ustanove.

Inkluzivno obrazovanje se odnosi na pristup obrazovanju koji podržava različite stilove učenja i prilagođava nastavni plan i program kako bi se zadovoljile potrebe svih učenika, bez obzira na njihove sposobnosti, društveni status ili druge faktore. Cilj je stvoriti podržavajuće okruženje koje promovise jednakost, prihvatanje i poštovanje različitosti.

Inkluzivno obrazovanje zahtijeva **prilagođavanje nastavnih programa** kako bi se odgovorilo na specifične potrebe svakog učenika. To može uključivati individualizovane planove podrške, prilagođene materijale za učenje, podršku asistenata i dodatne resurse kako bi se omogućilo svakom djetetu da postigne svoj puni potencijal.

Pored toga, inkluzivno obrazovanje promovise **raznolikost učionica** i podržava interakciju između djece sa različitim sposobnostima. Ovo omogućava djeci da razvijaju razumijevanje, empatiju i poštovanje prema različitostima, stvarajući tako inkluzivno i podržavajuće društvo.

Univerzalni dizajn učenja podrazumijeva stvaranje obrazovnog okruženja koje je pristupačno za sve učenike, bez potrebe za dodatnom modifikacijom. Ovo podrazumijeva

korištenje različitih nastavnih strategija, tehnologije i resursa koji podržavaju različite stilove učenja i potrebe učenika.

Osim obrazovne inkluzije, **socijalna inkluzija** se odnosi na stvaranje podržavajućeg okruženja u kojem se svi učenici osjećaju prihvaćeno i uključeno. Ovo podrazumijeva promovisanje prijateljstava, saradnje i međusobnog razumijevanja među svim učenicima, bez obzira na njihove razlike.

Inkluzija u obrazovanju ima veliki uticaj na društvo u cjelini, promovišući razumijevanje, poštovanje različitosti i podržavajući razvoj inkluzivnog društva koje cijeni i slavi jedinstvenost svakog pojedinca. Kroz podršku inkluzivnom obrazovanju, stvara se temelj za pravednije i inkluzivnije društvo koje pruža jednake mogućnosti za sve učenike.

Inkluzija u vrtiću predstavlja ključni koncept koji promoviše ideju da svako dijete, bez obzira na njihove posebne potrebe, treba da ima pristup podržavajućem obrazovnom okruženju koje podržava sve aspekte njihovog razvoja. Uključivanje djece sa različitim sposobnostima u vrtićke programe ne samo da pruža korist toj djeci, već i doprinosi razvoju razumijevanja, empatije i poštovanja različitosti među svim mališanima.

U nastavku slijedi detaljan pregled inkluzije u vrtiću i njenog značaja:

Raznolikost učionica: Inkluzivni vrtići se temelje na raznolikosti učionica koje omogućavaju svojoj djeci da se međusobno upoznaju i integrišu. Kroz ovaj susret sa različitostima, djeca imaju priliku da razviju razumijevanje i poštovanje prema drugima, što je ključni korak ka stvaranju inkluzivnog društva.

Individualizovani pristup: Svako dijete u inkluzivnom vrtiću se tretira kao jedinstven entitet sa specifičnim potrebama. Nastavnici i stručnjaci u vrtićima su obučeni da prilagode svoj pristup kako bi odgovorili na individualne potrebe svakog djeteta. To može uključivati prilagođene planove podrške, modifikovane aktivnosti i dodatnu pažnju tamo gdje je to potrebno.

Angažovanje roditelja: U inkluzivnim vrtićima, roditelji su aktivno uključeni u proces podrške i razvoja djeteta. Njihova podrška, razumijevanje i saradnja su od suštinskog značaja za

uspjeh inkluzivnog obrazovanja. Kroz otvorenu komunikaciju i saradnju, roditelji su partneri u stvaranju podržavajućeg okruženja za svako dijete.

Prilagođeni materijali i resursi: Inkluzivni vrtići su opremljeni prilagođenim materijalima i resursima koji podržavaju različite stilove učenja i potrebe djece. Ovo može uključivati vizuelna pomagala, prilagođene igračke i dodatne obrazovne materijale koji podržavaju razvoj djece sa različitim potrebama.

Razvoj socijalnih vještina: Kroz interakciju sa vršnjacima različitih sposobnosti, djeca u inkluzivnom vrtiću razvijaju socijalne vještine, empatiju i poštovanje prema različitostima. Ovo im pomaže da razviju jaku osnovu za dalje obrazovanje i buduće angažovanje u inkluzivnom društvu.

Kroz podršku inkluzivnim vrtićima, stvara se temelj za razvijanje inkluzivnih vrijednosti već od najranijeg uzrasta. Ovi vrtići ne samo da pružaju podršku djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju, već stvaraju podržavajuće okruženje u kojem svako dijete može da raste i razvija se u skladu sa svojim potencijalom. Ovo promoviše razumijevanje, poštovanje različitosti i podržava razvoj inkluzivnog društva koje cijeni jedinstvenost svakog pojedinca.

2.1. Pojam inkluzije i IROP-a

Inkluzija u obrazovanju znači da sva djeca dobiju kvalitetno obrazovanje. Razlike između djece se maksimalno poštuju, a svako dijete ima jednaku mogućnost da aktivno participira u aktivnostima i igrama koje se realizuju u predškolskim ustanovama. Dakle, svakom djetetu se pruža mogućnost da ostvare svoj napredak analogno potencijalima, socio-ekonomskom porijeklu i svim drugim individualnim odrednicama.

Inkluzija je ključni koncept u obrazovanju koji promoviše pravednost, jednakost i poštovanje različitosti među svim učenicima, bez obzira na njihove individualne karakteristike, sposobnosti ili društveni status. Osnovni cilj inkluzivnog obrazovanja je osigurati da svako dijete,

uključujući i one sa smetnjama ili teškoćama u razvoju, ima pravo na kvalitetno obrazovanje u okruženju koje podržava njihov potpuni razvoj.

Inkluzivno obrazovanje prepoznaje individualne potrebe svakog učenika i osigurava prilagođeni pristup učenju, nastavi i evaluaciji, kako bi se osiguralo da svako dijete ostvari svoj puni potencijal. Ovo podrazumijeva stvaranje podržavajućeg okruženja koje uključuje prilagođenu nastavu, specijalizovane obrazovne tehnike, podršku stručnih osoba, kao i socijalnu integraciju učenika sa smetnjama u redovnim obrazovnim ustanovama.

Individualni obrazovni program (IROP) je dokument koji se koristi u inkluzivnom obrazovanju kako bi se prilagodio obrazovni plan svakog učenika sa njegovim specifičnim potrebama. Ovaj program detaljno opisuje ciljeve, metode, evaluaciju i podršku koja je potrebna kako bi se osiguralo da djeca sa smetnjama ili teškoćama u razvoju ostvare svoje obrazovne ciljeve. IROP se kreira u saradnji sa roditeljima, vaspitačima, nastavnicima, stručnjacima za inkluzivno obrazovanje i drugim relevantnim akterima, uzimajući u obzir specifične potrebe i mogućnosti svakog djeteta.

Ključni principi inkluzije uključuju poštovanje prava svakog djeteta na obrazovanje, prilagođavanje obrazovnog okruženja prema potrebama djeteta, podršku roditeljima i starateljima u procesu obrazovanja, te kontinuiranu edukaciju i podršku vaspitačima i nastavnicima kako bi mogli pružiti odgovarajuću podršku djeci sa specifičnim potrebama.

Uključivanje IROP-a u proces obrazovanja omogućava personalizovani pristup obrazovanju, koji se fokusira na individualne potrebe i sposobnosti svakog djeteta. Ovaj pristup osnažuje djecu da razviju samopouzdanje, samopoštovanje i socijalne vještine, dok istovremeno promoviše toleranciju, empatiju i razumijevanje među djecom.

Implementacija inkluzivnog obrazovanja i IROP-a zahtijeva usko partnerstvo između škole ili vrtića, porodice, stručnjaka za obrazovanje i društvene zajednice kako bi se osiguralo da svako dijete dobije podršku i resurse potrebne za ostvarivanje svog punog potencijala u obrazovanju i životu.

Posljednjih godina u Crnoj Gori otpočele su promjene u pogledu obrazovanja djece sa teškoćama u razvoju. Ove promjene su odraz globalne društvene politike u Crnoj Gori, koja je

direktno usmjerena na stvaranje demokratskog društva i orijentisana ka prihvatanju pozitivnih demokratskih vrijednosti i savremenih tendencija iz različitih oblasti uključujući i obrazovanje (Šakotić, 2009).

Ključno pitanje u okviru inkluzivnog obrazovanja je kako organizovati redovnu nastavu, koja će izlaziti u susret obrazovnim potrebama i specifičnostima djece sa teškoćama u razvoju i ostale djece u grupi. Vaspitanje i obrazovanje je inkluzivno onda kada se svaki učenik podstiče da uči i napreduje u skladu sa svojim sposobnostima. Kreiranje inkluzivne škole i vrtića zahtijeva nov način mišljenja o tome kako bi škole ili vrtići trebalo da budu organizovani i kako da se odvija proces podučavanja i učenja (Rubie-Davies, 2007).

Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju se bitno uređuje organizacija i uslovi za obavljanje vaspitnog i obrazovnog rada u oblastima: predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnog obrazovanja i vaspitanja, srednjeg opšteg obrazovanja, stručnog obrazovanja, vaspitanja i obrazovanja djece sa teškoćama u razvoju i obrazovanja odraslih. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju reguliše da se posebnim programom predškolskog vaspitanja i obrazovanja utvrđuju oblici i sadržaji vaspitno-obrazovnog rada za djecu sa teškoćama u razvoju koja se ne mogu uključiti u redovne grupe, a za djecu sa teškoćama u razvoju, koja se mogu uključiti u redovne grupe, pored zajedničkog programa realizuju i individualni programi.

Prilikom izrade IROP-a, potrebno je da tim utvrdi u kojoj oblasti je djetetu potrebna dodatna pomoć i podrška. Na primjer, ukoliko dijete ima deficit pažnje, potrebno je osmisliti strategije za pružanje podrške u ovoj oblasti. Takođe, ako dijete nije prihvaćeno od strane vršnjaka, planira se primjena strategija za efikasniju socijalizaciju ovog djeteta. Da bi se postigao cilj, potrebno je da svi članovi tima aktivno učestvuju. U procesu implementacije IROP-a, vaspitač ima ključnu ulogu. Ipak, vaspitaču je potrebna podrška od strane stručnih saradnika koji će mu predložiti primjenu didaktičko-metodičkih strategija u cilju boljeg ostvarivanja postavljenih ciljeva.

IROP je instrument kojim se na najdiskretniji način obezbjeđuje prilagođavanje obrazovnog procesa djetetu sa smetnjama i teškoćama u razvoju (Šakotić, Mićanović, 2016).

Naime, IROP je put kojim se okvirni Nastavni plan i program konkretizuje na individualnom nivou, jer opšti ne uzima u obzir lične, individualne razlike učenika (Šakotić, Mićanović, 2016).

Pored vaspitača koji realizuje nastavu na nivou grupe, sa učenikom sa smetnjama i teškoćama u razvoju je asistent, koji pomaže samo tom učeniku u rješavanju zadataka, tj. prati i pomaže ukoliko je potrebno. Vaspitač sa asistentom i ostalim timom razrađuje plan za dijete, realizuje radne listiće, prati njegov svakodnevni rad, pa na osnovu postignutih rezultata i napredovanja djeteta postavlja dalje teže, lakše ili zadatke istog nivoa, sve dok dijete iste ne savlada.

2.2. Inkluzija i znak jednakosti među djecom

Inkluzija u obrazovanju predstavlja ključni koncept koji promoviše ravnopravnost, prihvatanje različitosti i stvaranje okruženja koje podržava sve učenike, bez obzira na njihove sposobnosti, socioekonomski status, ili kulturnu pozadinu. Ovaj pristup naglašava važnost stvaranja inkluzivnog okruženja koje promoviše interakciju, saradnju i međusobno razumijevanje među djecom različitih sposobnosti i potencijala.

Inkluzija u obrazovanju označava praksu uključivanja svih učenika, bez obzira na njihove različitosti, u zajednički nastavni okvir. Ova praksa podstiče saradnju, razumijevanje i podršku među djecom različitih sposobnosti (Avramidis, Bayliss, Burden, 2000).

Ključna ideja inkluzije je stvaranje okruženja u kojem se svi učenici osjećaju prihvaćeno i podržano, bez obzira na njihove razlike. Cilj je osigurati da se svaki učenik aktivno uključi u obrazovni proces, da se osjeća cijenjeno, te da ima jednake mogućnosti za učenje i razvoj. Ovo pomaže u stvaranju atmosfere koja promoviše poštovanje različitosti i razumijevanje, čime se smanjuje stigma i diskriminacija unutar školske zajednice.

Inkluzija takođe pruža priliku da se razviju važne socijalne vještine kod djece, poput empatije, saosjećanja i podrške drugima. Kroz zajedničko učenje i saradnju, djeca se uče kako da cijene jedinstvene osobine svakog pojedinca i kako da grade pozitivne međuljudske odnose. Ovo

stvaranje pozitivnog okruženja igra ključnu ulogu u formiranju inkluzivne kulture koja promoviše jednakost i poštovanje među djecom.

Znak jednakosti među djecom podrazumijeva pružanje istih mogućnosti i podrške svakom djetetu bez obzira na njihove individualne karakteristike. To znači da se svako dijete tretira s poštovanjem i dobija priliku da se aktivno uključi u obrazovni proces, bez obzira na svoje fizičke, emocionalne ili kognitivne sposobnosti. Znak jednakosti naglašava važnost poštovanja prava svakog djeteta na obrazovanje, te se zalaže za stvaranje pravičnog i inkluzivnog obrazovnog sistema koji promoviše jednakost prilika za sve.

Znak jednakosti postavljen među djecom simbolizuje napore usmjerene prema pravednosti, ravnopravnosti i prihvatanju raznolikosti. Ovo se odnosi ne samo na fizičke različitosti, već i na različite sposobnosti, interese i stilove učenja (Booth, Ainscow, 2011).

Kroz implementaciju inkluzivnih praksi u obrazovanju kao i promovisanjem znaka jednakosti među djecom, može se stvoriti okruženje koje podržava raznolikost, toleranciju i prihvatanje različitosti. Ovo stvara osnovu za izgradnju inkluzivnog društva koje cijeni i poštuje sve njegove članove, stvarajući tako pozitivan uticaj na razvoj djece i stvaranje bolje budućnosti.

Stoga, važno je naglasiti:

- Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju imaju pravo na obrazovanje;
- Djeca sa smetnjama i teškoćama ostaju sa svojim porodicama, ne moraju ići u posebne/specijalne škole;
- Primjenom različitih metoda i strategija u inkluzivnom radu koje izlaze u susret potrebama sve djece je podsticaj za mijenjanje i poboljšanje čitavog vaspitno – obrazovnog procesa i samog kvaliteta obrazovanja.
- Na ovaj način se otkrivaju očuvani potencijali djece;
- Stavovi u društvu o djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju se mijenjaju, zbog same informisanosti i upoznavanja sa djecom sa smetnjama i teškoćama, pa na taj način dolazi do razvijanja pozitivnih stavova o njima;

Istraživanja pokazuju da inkluzivno obrazovanje ima pozitivan uticaj na sve učenike, poboljšava socijalne vještine, podstiče empatiju te stvara okruženje gdje se svi učenici osjećaju prihvaćeno (UNESCO, 2009).

Sve je manje prepreka i negativnih stavova o djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju, a škole i vrtići su sve adekvatnije i bolje opremljeni.

Nasuprot prednostima, inkluzivno obrazovanje može naići na izazove. Važno je razmotriti strategije koje podržavaju inkluziju, poput prilagođavanja nastavnih metoda, podrške učitelja i saradnje s roditeljima (Slee, 2011).

2.3. Inkluzija u vrtiću

Proces inkluzivnog obrazovanja djece u velikoj mjeri zavisi od vaspitača. Vaspitač je osoba koja sadržaje prilagođava djeci sa teškoćama i smetnjama u razvoju. Posebno je značajno da vaspitač ima afirmativan stav prema planiranju aktivnosti za djecu sa smetnjama. Vaspitač može da se edukuje na raznovrsne načine, a jedan od najčešćih oblika unaprjeđenja vještina su seminari. U vrtiću vaspitač provodi dosta vremena sa djetetom tokom dana i zato je njegov uticaj na razvoj djeteta veoma značajan (Markov i Adamov, 2008).

AUN (aktivno učenje/nastava) ima za cilj ne samo usvajanje obrazovnog programa, već i razvoj ličnosti i individualnosti svakog djeteta kroz proširivanje repertoara metoda koje se koriste pri realizaciji programa, vođenje računa o motivaciji djeteta za učenje, osposobljavanje i osamostaljivanje u učenju, otvaranje prostora za bogati repertoar dječjih aktivnosti i angažovanje socijalne i emocionalne sfere dječje ličnosti. Poboljšavanje položaja djeteta se prije svega odnosi na povećanje njegove uključenosti u vaspitno-obrazovni proces, a to znači uvažavanje njegove ličnosti, interesovanja, potreba, prethodnih znanja i iskustava, sve u cilju postizanja veće pedagoške efikasnosti (Ivić, Pešikan i Antić, 2001).

Inkluzivno obrazovanje, takođe, podrazumijeva proces povećanja participacije i učenja, odnosno identifikovanja i smanjenja ili eliminisanja prepreka u participaciji i učenju. Dakle, do inkluzivnog obrazovnog sistema može se doći samo ako redovne škole/vrtići postanu inkluzivne/i, tj. ako se unaprijedi obrazovanje sve djece u lokalnoj zajednici. Inkluzija, dakle, predstavlja proces

uvažavanja različitih potreba sve djece, mladih i odraslih kroz njihovu veću participaciju u učenju, kulturi i lokalnoj zajednici, kao i proces smanjenja i eliminisanja njihove isključenosti bilo da su u obrazovnom sistemu ili van njega.

Inkluzija podrazumijeva promjene i modifikacije u obrazovnom sadržaju, pristupima, strukturama, i strategijama podučavanja, uz zajedničku viziju koja pokriva svu djecu određenih godišta i ubjeđenje da je odgovornost redovne škole/vrtića da obrazuje svu djecu (UNESCO, 2003b, prema UNESCO, 2009).

Inkluzija podrazumijeva da je vrtić organizovan po mjeri djeteta. Prema konceptu aktivnog učenja, što u skladu i sa osnovnim principima inkluzije, to znači da vrtić/škola mora biti usmjeren/a na dijete, koje se tretira kao cjelovita ličnost sa sklonostima, afinitetima, motivacijom, potrebama, sposobnostima i mogućnostima (Ivić, i sar., 2001). Dijete se prihvata onakvim kakvo jeste i daje mu se mogućnost da ostvari sebe do najvišeg nivoa sopstvene aspiracije (Markov i Adamov, 2008).

Djetetu se ne prenose gotova znanja, već ih ono stiče kroz lično iskustvo, ali i suočavanjem sa problemskim situacijama koje mu zadaje vaspitač/nastavnik, tako da je glavna uloga vaspitača/nastavnika da osmisli i kreira aktivnosti koje će dijete uvući u aktivnu participaciju. Na taj način on podstiče dijete da samostalno otkriva, tj. ponovo otkriva ono što je već otkriveno u pojedinim naukama (po Pijažeu – razumjeti znači otkriti ili ponovo otkriti) (Ivić, i sar., 2001; Pešikan, 2010).

Uključivanje inkluzije u vrtiće u Crnoj Gori predstavlja važan korak ka stvaranju ravnopravnog i podržavajućeg obrazovnog okruženja za djecu s različitim potrebama i sposobnostima. U posljednjim godinama, Crna Gora je prepoznala važnost inkluzivnog obrazovanja kao ključnog faktora u osiguravanju jednakih prilika za svu djecu, bez obzira na njihovu različitost.

U okviru vrtića u Crnoj Gori, inkluzija se sprovodi kroz različite pristupe i strategije koje omogućavaju djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju da se integrišu u redovne vrtićke aktivnosti. Ovo uključuje prilagođavanje prostora, prilagođavanje obrazovnog materijala, kao i

pružanje podrške i obuke vaspitačima kako bi se osiguralo da svako dijete dobije adekvatnu pažnju i podršku u skladu sa svojim potrebama.

Jedan od ključnih aspekata inkluzije u vrtićima u Crnoj Gori je saradnja između vaspitača, roditelja i stručnih saradnika. Ovaj timski pristup omogućava zajedničko planiranje i implementaciju individualizovanih programa za svako dijete, uzimajući u obzir njegove specifične potrebe i interese. Ovo stvara podržavajuće okruženje koje promoviše socijalnu integraciju, razvoj socijalnih vještina i samopouzdanje kod djece.

Crna Gora je prepoznala važnost inkluzivnog obrazovanja kao temelja za stvaranje društva koje cijeni različitost i poštuje prava svakog djeteta na kvalitetno obrazovanje. Kroz implementaciju inkluzije u vrtiće, Crna Gora stvara temelje za stvaranje inkluzivnog društva koje promoviše jednakost, poštovanje i prihvatanje različitosti.

Ključni izazovi s kojima se Crna Gora susrijeće u implementaciji inkluzije u vrtićima uključuju nedostatak adekvatnih resursa, nedovoljnu obuku vaspitača, kao i nedovoljnu podršku roditeljima djece s smetnjama i teškoćama u razvoju. Međutim, naporu su usmjereni ka jačanju svijesti o važnosti inkluzivnog obrazovanja, unapređenju obrazovne politike i obezbjeđivanju adekvatnih resursa i podrške za sve vrtiće u zemlji.

Ukupno gledajući, inkluzija u vrtićima u Crnoj Gori predstavlja ključni korak ka stvaranju obrazovnog sistema koji podržava različitost i promoviše ravnopravnost prilika za sve. Kroz integraciju inkluzivnih praksi i podršku svim dječjim potrebama, Crna Gora gradi temelje za inkluzivno društvo koje cijeni i podržava svako dijete u njihovom obrazovnom putovanju.

2.4. Integrativni vaspitač

Integrativni vaspitač je ključni akter u inkluzivnom obrazovanju koji ima značajnu ulogu u podržavanju djece s različitim sposobnostima i potrebama. Njihova uloga je da stvore podržavajuće okruženje koje omogućava svakom djetetu da se osjeća prihvaćeno, podržano i motivisano da ostvari svoj puni potencijal u obrazovanju. Integrativni vaspitač je obučen da

prepozna različite potrebe i stilove učenja kod djece te da prilagodi nastavne metode kako bi odgovarale različitim individualnim potrebama.

Jedna od ključnih uloga integrativnog vaspitača je podrška i prilagođavanje obrazovnog plana za svako dijete. To uključuje razvijanje individualizovanih programa koji odgovaraju specifičnim potrebama i sposobnostima djece. Integrativni vaspitač takođe radi na razvoju socijalnih vještina kod djece, podstičući međusobno razumijevanje, empatiju i poštovanje različitosti. Osim toga, integrativni vaspitač radi u bliskoj saradnji s roditeljima, stručnim saradnicima i drugim članovima školske zajednice kako bi osigurao holistički pristup podršci djetetu. Ova saradnja omogućava razmjenu informacija, planiranje prilagođenih aktivnosti i razvoj strategija koje podržavaju cjelokupni razvoj djeteta.

Integrativni vaspitač takođe promoviše inkluzivnu kulturu unutar učionice, naglašavajući važnost poštovanja različitosti i podržavajući interakciju između djece s različitim sposobnostima. Ovo stvara atmosferu koja podstiče saradnju, međusobno učenje i podršku među svim učenicima, stvarajući tako inkluzivno obrazovno okruženje.

Važno je napomenuti da integrativni vaspitač zahtijeva određeni nivo obuke, znanja i vještina kako bi efikasno podržavao inkluzivno obrazovanje. To uključuje razumijevanje različitih vrsta smetnji i teškoća u razvoju, poznavanje prilagođenih obrazovnih tehnika i metoda, kao i sposobnost prilagođavanja nastavnog plana prema potrebama svakog djeteta. Kroz svoju posvećenost stvaranju podržavajućeg obrazovnog okruženja i radu na razvoju individualizovanih programa za svako dijete, integrativni vaspitač igra ključnu ulogu u promovisanju inkluzivnog obrazovanja i osiguravanju pravednih prilika za sve učenike. Njihova predanost podršci djece s različitim potrebama stvara temelje za stvaranje obrazovnog sistema koji cijeni različitost i promoviše jednakost prilika za sve.

3. VASPITAČ I SARADNICI U RADU SA DJECOM SA SMETNJAMA I TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Vaspitači i saradnici igraju ključnu ulogu u pružanju podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Njihova saradnja omogućava stvaranje podržavajućeg okruženja za djecu,

što omogućava njihov potpuni razvoj. Kroz zajednički rad, oni prilagođavaju obrazovne metode i pristupe, razvijaju individualne programe podrške, te promovišu inkluzivnu kulturu koja podržava različitost i prihvatanje. Ova saradnja stvara temelj za stvaranje inkluzivnog obrazovnog okruženja koje podržava razvoj djece sa specifičnim potrebama, istovremeno promovišući razumijevanje i podršku među svim članovima obrazovne zajednice.

Prije svega, moramo napomenuti da je uloga vaspitača u procesu inkluzivnog obrazovanja velika i zahtjevna. Kao što je već rečeno u radu, neophodno je formirati tim koji obavezno čine: vaspitač tj. učitelj odnosno nastavnik, jedan od roditelja ili staratelja i pedagog ili psiholog škole. Stručni saradnik škole priprema individualni razvojno-obrazovni plan i program, koji tim razmatra i usvaja. Na osnovu podataka zdravstvene ustanove, vrtića, centra za socijalni rad, podataka koje škola prikupi u postupku procjene spremnosti djeteta za polazak u školu i podataka koje daje roditelj formira se dosije djeteta koji ostaje stalni dokument i koji se stalno ažurira, a koji vodi pedagoško – psihološka služba. Tim se sastaje orijentaciono jednom nedeljno u periodu adaptacije djeteta na školu, a kasnije po potrebi, jednom mjesečno.

Planom i programom rada tima određuju se termini sastajanja i mjesto. Vanredni sastanci tima mogu se održavati na zahtjev roditelja ili vaspitača. Na sastancima tima (koji ne bi trebalo da bude duži od pola sata) iznose se unaprijed pripremljeni podaci o uspjehu djeteta, realizaciji individualnog razvojno-obrazovnog plana i mjerama koje treba preduzeti u narednom periodu. Roditelj izvještava o ponašanju djeteta kod kuće, radnim navikama djeteta i o svemu ostalom što smatra da je potrebno. Učitelj odnosno vaspitač saopštava rezultate postignute u nastavi ili tokom boravka u vrtiću, daje podatke o napredovanju djeteta i eventualnim teškoćama kao i mjerama za rješavanje eventualnih problema. Dužnost vaspitača, odnosno učitelja, je da posebno saopštava svoja zapažanja o odnosu djeteta sa vršnjacima i na koji način rješava eventualne sukobe među djecom, kao i odnos prema učiteljima, asistentima i sl.

Svjesni smo činjenici da su svi akteri u obrazovanju (vaspitači, stručni saradnici) spremni da se angažuju kako bi pomogli djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Ipak, roditelji su osobe koje najviše vremena provode sa djetetom i oni imaju najveću odgovornost u vaspitanju i obrazovanju djece. Vrlo je značajno da odnos roditelja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa vaspitačima i stručnim saradnicima bude komplementaran i utemeljen na plodonosnoj saradnji

i razmjeni svih informacija koje su bitne za kvalitetniji rad sa djecom. Mi smatramo da od kvaliteta partnerskog odnosa roditelja sa stručnim sardanicima i vaspitačima zavisi i intenzitet napredovanja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju (Dimić, 2005).

Partnerski odnos između vaspitača i roditelja odnosi se zajedničko planiranje načina rada sa djetetom. Za svaki uspješan partnerski odnos važna je ravnopravna komunikacija. Zato, vaspitači i roditelji treba da budu otvoreni i fleksibilni u komunikaciji. Samo na taj način stvaraju se povoljni uslovi za adekvatan partnerski odnos.

Pošto su roditelji najvažniji učitelji svoje dece oni zaslužuju posebnu pažnju i uvažavanje vaspitača. Vaspitači mogu da izraze svoje brige vezane za teme o kojima je teško govoriti a koje se odnose na dijete. Vaspitač koji je spreman da prihvati osjećanja djeteta postaje dobrodošao izvor podrške (Daniels, Stafford, 2001).

U saradnji sa roditeljima djece sa smetnjama u razvoju, vaspitači treba da budu taktični. Informacije o ponašanju djece sa smetnjama u razvoju tokom svakodnevnih aktivnosti u vrtiću, vaspitači treba da saopštavaju individualno.

Pored toga što učitelj tj. vaspitač mora da ostvari dobru saradnju sa roditeljima djece sa posebnim obrazovnim potrebama, kao i sa čitavim timom za dijete, on je dužan da uradi poseban plan, tj. individualni razvojno-obrazovni plan. Kako i sam naziv kaže riječ je o individualnom razvojno-obrazovnom planu, koji se radi za svako dijete posebno, ne uzimajući u obzir samo smetnju koja je prisutna već i stepen na kom se dijete nalazi na samom početku obrazovanja, pa se upravo prema tom stepenu i realizuje individualni plan, po kom se prati i bilježi napredovanje djeteta. Pored obaveznih predmeta zastupljenih u planu redovne škole, razrađena su i sljedeća područja: program logopedskih vježbi, radno vaspitanje s psihomotornim vježbama, reedukcija psihomotorike, preventivno-korektivne vježbe.

Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju mogu ispoljavati teškoće u govoru i pisanom izražavanju, njihov rječnik može biti oskudniji u odnosu na ostalu djecu, razumijevanje pisanog teksta otežano, a mogući su i problemi u održavanju pažnje i koncentracije. Zbog ograničene komunikacije sa okolinom, pored obrazovnih problema, mogu se javiti i problemi u socijalizaciji.

Ključno pitanje u okviru inkluzivnog obrazovanja je kako organizovati redovnu nastavu, koja će izlaziti u susret obrazovnim potrebama i specifičnostima djece sa teškoćama u razvoju i ostale djece u odjeljenju. Inkluzivna škola je škola u kojoj se svaki učenik podstiče da uči i napreduje u skladu sa svojim sposobnostima. Kreiranje inkluzivne škole zahtijeva nov način mišljenja o tome kako bi škole trebalo da budu organizovane i kako da se odvija proces podučavanja i učenja (Rubie-Davies, 2007).

Prilagođavanje aktivnosti potrebama i mogućnostima djece sa posebnim obrazovnim potrebama i ostale djece podrazumijeva stvaranje povoljne socioemocionalne klime u odjeljenju odnosno grupi, pri čemu je naglasak na primjeni individualizovanog pristupa u radu, aktivnosti učenika, mogućnosti izbora i interakciji među djecom, da bi svako dijete imalo priliku da postigne uspjeh u granicama svojih mogućnosti.

Pored učitelja odnosno vaspitača koji realizuje nastavu na nivou odjeljenja tj. grupe, sa učenikom sa smetnjama i teškoćama u razvoju je asistent, koji pomaže samo tom učeniku u rješavanju zadataka, tj. prati i pomaže ukoliko je potrebno. Učitelj odnosno vaspitač sa asistentom i ostalim timom razrađuje plan za dijete, realizuje radne listiće, prati njegov svakodnevni rad, pa na osnovu postignutih rezultata i napredovanja djeteta postavlja dalje teže, lakše ili zadatke istog nivoa, sve dok dijete iste ne savlada.

Iako se za individualni razvojno-obrazovni plan donosi za pojedinačno dijete, to ne znači da je, pri njegovom realizovanju, potrebno izdvajati dijete iz grupe. Kad god za to postoji mogućnost, individualni razvojno-obrazovni plan se realizuje u okviru zajedničkih aktivnosti u odjeljenju. Svako izdvajanje djeteta iz odjeljenja može negativno obilježiti dijete.

IROP je dokument koji se sastavlja za veoma mali broj djece. Iako smo svjesni činjenice da je mnogoj djeci potreba dodatna podrška, IROP se sastavlja za djecu kojoj je potrebna znatno veća podrška u ostvarivanju vaspitno-obrazovnih rezultata. U ovom dokumentu se navode strategija pružanja individualne pomoći djeci u onim razvojnim domenima u kojima dijete ima određenih slabosti. Preporučuje se da svi članovi tima za IROP budu u velikoj mjeri motivisani da se aktivno angažuju u funkciji pružanje dodatne pomoći djeci. Ako se na adekvatan način sprovede strategije predviđene IROP-om sasvim je sigurno da će dijete ostvariti napredak u učenju i razvoju.

Često se u IROP-u navode sredstva koja su pogodna za rad sa djecom sa pojedinim razvojnim poremećajima.

3.1. Posebni planovi i programi za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju

Posebni planovi i programi za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju su ključni alati koji se koriste kako bi se osiguralo prilagođeno obrazovanje i podrška ovoj djeci. Ovi programi se fokusiraju na individualne potrebe svakog djeteta, prilagođavajući obrazovni plan i metodologije u skladu s njihovim specifičnim zahtjevima. Cilj je osigurati da svako dijete ostvari svoj puni potencijal kroz prilagođene nastavne metode, podršku stručnih saradnika i inkluzivno obrazovno okruženje. Ovi programi se obično razvijaju u saradnji sa roditeljima, vaspitačima, učiteljima, nastavnicima, stručnjacima za obrazovanje i drugim relevantnim akterima, uzimajući u obzir specifične potrebe i sposobnosti svakog djeteta.

IROP je dokument koji u timu sastavljaju vaspitači, stručni saradnici i roditelji. Cilj ovog dokumenta je da dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju razvija svoj potencijal u skladu sa svojim očuvanim sposobnostima. Ciljevi koji su definisani u IROP-u moraju biti takvi da ih dijete uz podršku odraslih može ostvariti. U ovom dokumentu precizno se određuje način rada sa djecom, te naglašava timski rad u pružanju podrške djetetu. U IROP-u su precizno određene uloge i odgovornosti svakog člana tima. U primjeni individualizovanih aktivnosti najveću ulogu imaju vaspitači. Oni nastoje da kroz primjenu diferenciranih postupaka ostvare ciljeve definisane IROP-m. Ne treba zanemariti činjenicu da je za djecu sa smetnjama u razvoju potrebno organizovati i kooperativne aktivnosti, a ne samo individualizovane (Lazor, Marković, Nikolić, 2008).

U nastavku slijedi detaljan pregled posebnih planova i programa za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju:

Individualizovani pristup: Posebni planovi i programi se fokusiraju na prilagođavanje obrazovanja svakom djetetu prema njihovim specifičnim potrebama, sposobnostima i interesovanjima. Ovo uključuje prilagođavanje obrazovnih metoda, materijala i okruženja kako bi svako dijete bilo podržano na individualnom nivou.

Multidisciplinarni pristup: Ovi planovi obično uključuju multidisciplinarni tim stručnjaka, uključujući pedagoge, psihologe, terapeute, i ostale stručnjake, koji zajedno rade na razvoju i implementaciji planova podrške za djecu sa posebnim potrebama. Ovo osigurava da se uzmu u obzir svi aspekti djetetovog razvoja i da se pruži sveobuhvatna podrška.

Individualni obrazovni planovi: Ovi planovi se koriste za pružanje prilagođenog obrazovanja za svako dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Oni se prilagođavaju prema specifičnim ciljevima i potrebama djeteta, identifikujući ključne obrazovne ciljeve i strategije podrške koje su potrebne za postizanje tih ciljeva.

Prilagođeni resursi: Posebni planovi i programi uključuju pružanje prilagođenih resursa i alata koji podržavaju učenje i razvoj djece sa smetnjama. Ovo može uključivati prilagođenu tehnologiju, posebne materijale, dodatnu podršku i stručno osoblje koje pruža podršku u učionici.

Redovno praćenje i evaluacija: Ovi planovi zahtijevaju redovno praćenje i evaluaciju napretka djeteta kako bi se osiguralo da su planovi podrške efikasni i da se prilagođavaju u skladu sa promjenama u potrebama djeteta. Sve ovo omogućava kontinuiranu podršku i prilagođavanje strategija učenja kako bi se osiguralo da se svako dijete razvija prema svom punom potencijalu.

IROP sadrži osnovne informacije o djetetu. Pored toga, on sadrži navedeno:

- trenutno funkcionisanje djeteta u svim razvojnim domenima;
- potencijale, mogućnosti i potrebe djeteta;
- određene oblasti u kojima je neophodna dodatna podrška djetetu;
- djetetova postignuća dobijena na bazi procjene i posmatranja ponašanja djeteta tokom aktivnosti u vrtiću;
- ključne ciljeve koje je neophodno postići u odgovarajućem vremenu;
- vrste aktivnosti i način rada sa djetetom;
- zadatke svakog člana tipa za IROP;
- mjesto implementacije IROP-a;
- vremenski period koji je neophodan za postizanje ciljeva (Lazor, Marković, Nikolić, 2008).

Kroz implementaciju posebnih planova i programa, stvara se podržavajuće obrazovno okruženje koje podržava sve aspekte razvoja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Ovi programi su od suštinskog značaja za pružanje podrške, osnaživanje i osiguravanje jednakih mogućnosti za sve djecu, stvarajući osnovu za njihov uspjeh i zadovoljstvo u obrazovanju.

3.2. Tim za dijete

Timovi za djecu sa smetnjama i poteškoćama u razvoju su multidisciplinarni timovi sastavljeni od stručnjaka različitih profila koji rade zajedno radi pružanja sveobuhvatne podrške i njege ovakvoj djeci. Ovi timovi obično uključuju vaspitače, terapeute, psihologe, logopede, socijalne radnike, medicinsko osoblje i druge stručnjake, a njihov cilj je osigurati holistički pristup koji obuhvata sve aspekte djetetovog razvoja.

Kao što je već navedeno, roditelj, odnosno staratelj je najviše odgovoran za vaspitanje i obrazovanje djeteta. S tim u vezi, roditelj ima pravo da odluči koji program će dijete da pohađa. Program se može mijenjati tokom godine, a sve u zavisnosti od stepena postignuća djeteta.

Program za dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju se ostvaruje na osnovu sljedećeg:

- edukativnog programa uz proces stvaranja posebnih sredstava i didaktičkih pomagala;
- programa koji se odnosi na dodatnu stručnu pomoć od vaspitača ili stručnih saradnika;
- specijalnog obrazovnog programa (namijenjeni za djecu koja svoje sposobnosti ne mogu razvijati u okviru redovnog obrazovanja);
- vaspitnog programa (Baković, Stanković, Šljivančanin, Čubranović, 2011).

Kroz koordinisanu saradnju, ovi timovi rade na procjeni djetetovih potreba, razvijaju individualizovane planove podrške i pružaju specijalizovane terapije i intervencije koje su prilagođene djetetovim specifičnim izazovima. Ova podrška može obuhvatiti različite oblasti, uključujući obrazovanje, zdravlje, socijalnu podršku i rehabilitaciju, kako bi se osiguralo da se svaki aspekt djetetovog razvoja pažljivo prati i podržava.

Važno je naglasiti da ovi timovi promovišu kolaborativni pristup u kojem je komunikacija i razmjena informacija ključna. Otvorena komunikacija između svih članova tima omogućava

razmjenu stručnog znanja, iskustava i perspektiva, što dovodi do boljeg razumijevanja djetetovih potreba i efikasnijim planovima podrške.

Planom i programom rada tima određuju se termini sastajanja i mjesto. Vanredni sastanci tima mogu se održavati na zahtjev roditelja ili učitelja. Na sastancima tima (koji ne bi trebalo da bude duži od pola sata) iznose se unaprijed pripremljeni podaci o uspjehu djeteta.

Tim izvještava o realizaciji individualnog razvojno-obrazovnog plana i mjerama koje treba preduzeti u narednom periodu. Roditelj izvještava o ponašanju djeteta kod kuće, radnim navikama djeteta i o svemu ostalom što nađe za potrebno. Vaspitač/učitelj/nastavnik saopštava rezultate postignute u nastavi, daje podatke o napredovanju djeteta i eventualnim teškoćama kao i mjerama za rješavanje eventualnih problema.

Dužnost vaspitača, odnosno učitelja/nastavnika, je da posebno saopštava svoja zapažanja o odnosu djeteta prema vršnjacima kao i na koji način rješava eventualne sukobe među djecom, ali o djetetovom odnosu prema učiteljima/nastavnicima, asistentima i slično.

Kroz timski rad, ovi stručnjaci rade zajedno sa roditeljima, starateljima i drugim članovima porodice kako bi osigurali da podrška koju pružaju odražava djetetove individualne potrebe i omogućava mu da ostvari svoj puni potencijal u razvoju. Ovaj integrativni pristup ne samo da pruža podršku djetetu, već i pruža podršku porodici u cjelini, promovišući osnaživanje i razumijevanje u svim fazama djetetovog razvoja.

3.3. Uloga vaspitača

Organizovani vaspitno-obrazovni rad sa djecom koja imaju smetnje i teškoće u razvoju izvode vaspitač, stručni saradnici, asistent i defektolog (Baković, Stanković, Šljivančanin, Čubranović, 2011).

Uloga vaspitača u radu sa djetetom sa smetnjama i teškoćama u razvoju ima ključan uticaj na djetetov ukupni razvoj, samopouzdanje i integraciju u okruženje. Vaspitač ima važnu ulogu u stvaranju podržavajućeg okruženja koje omogućava djetetu da se osjeća prihvaćeno, sigurno i podržano. Njihova uloga obuhvata nekoliko ključnih aspekata koji se fokusiraju na prilagođavanje

obrazovnih metoda, razvoj individualnih planova podrške, te promovisanje inkluzivne kulture koja podržava različitost i prihvatanje.

Jedna od ključnih uloga vaspitača je pružanje podrške djetetu kroz razvoj prilagođenih obrazovnih programa koji odgovaraju djetetovim specifičnim potrebama. To uključuje prilagođavanje nastavnih metoda, materijala i aktivnosti kako bi se osiguralo da svako dijete ostvari svoj puni potencijal u učenju i razvoju.

Vaspitač takođe ima ulogu u razvoju socijalnih vještina kod djece, promovišući inkluzivno okruženje koje podržava međusobno razumijevanje, empatiju i podršku među svim učenicima. Kroz različite obrazovne aktivnosti, vaspitač podstiče saradnju, timski rad i međusobno učenje, stvarajući tako atmosferu koja podržava djetetov socijalni i emocionalni razvoj.

Osim toga, vaspitač igra ključnu ulogu u saradnji s roditeljima, stručnjacima i drugim članovima tima kako bi se osiguralo holističko i koordinisano pružanje podrške djetetu. Ova saradnja omogućava razmjenu informacija, planiranje prilagođenih aktivnosti i razvoj strategija koje podržavaju cjelokupni razvoj djeteta.

Kompetentnost vaspitača uglavnom obuhvata određena teorijska znanja o razvoju djece, vještine vođenja grupe djece, komunikacijske vještine, poznavanje tehnika podučavanja, didaktičko-metodička znanja, vještine savjetodavnog rada, spremnost na timski rad i cjeloživotno učenje (Bouillet, 2010).

Kroz svoju posvećenost podršci djetetu, vaspitač stvara temelje za inkluzivno obrazovno okruženje koje podržava razvoj djece sa specifičnim potrebama, istovremeno promovišući razumijevanje i podršku među svim članovima obrazovne zajednice. Njihova predanost podršci djetetu igra ključnu ulogu u stvaranju inkluzivnog okruženja koje podržava rast, razvoj i osnaživanje djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

3.4. Uloga asistenta

Djetetu sa smetnjama i teškoćama u razvoju pomaže asistent. Komisija za usmjeravanje određuje da li je djetetu sa smetnjama u razvoju potrebna dodatna podrška od strane asistenta.

Asistent je osoba koja ima završenu srednju školu ili fakultet. Praksa pokazuje da su djeca sa smetnjama u razvoju napredovala uz dodatnu podršku asistenta. Zahvaljajući asistentu, vaspitač može da pomogne djetetu u razvoju sposobnosti u skladu sa očuvanim potencijalima djeteta. Boravak asistenta je značajan kako za dijete sa smetnjama u razvoju, tako i za ostalu djecu u vaspitnoj grupi. Asistent jako vodi računa da dijete sa smetnjama razvija svoja prva prijateljstva u kolektivu vršnjaka.

Dokazano je da asistent predstavlja snažnu potporu za dijete sa smetnjama u razvoju. Djeca koja imaju asistenta su spremnija da se uključe u vršnjačke odnose, iniciraju saradnju sa vršnjacima i efikasnije uče nastavne sadržaje (Baković, Stanković, Šljivančanin, Čubranović, 2011).

Uloga asistenta u radu sa djetetom sa smetnjama i teškoćama u razvoju je ključna u pružanju podrške i olakšavanju djetetovog učešća u školskim aktivnostima. Asistenti pružaju individualizovanu podršku učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama kako bi im pomogli da ostvare svoj puni potencijal u obrazovanju i socijalnom okruženju. Njihova uloga uključuje nekoliko ključnih aspekata koji se fokusiraju na podršku djetetu u svakodnevnim aktivnostima, prilagođavanje obrazovnih materijala i metodologija, kao i promovisanje inkluzivnog okruženja u školi.

Asistenti rade u bliskoj saradnji sa vaspitačima/učiteljima/nastavnicima i stručnim saradnicima kako bi prilagodili nastavne metode i materijale prema specifičnim potrebama djeteta. Oni pružaju podršku učenju kroz različite oblike asistencije, kao što su dodatna pojašnjenja, podrška u izvršavanju zadataka i prilagođavanje aktivnosti u skladu sa djetetovim sposobnostima i interesovanjima.

Osim podrške u akademskim aktivnostima, asistenti imaju ulogu u podršci djetetu u socijalnoj integraciji i razvoju socijalnih vještina. Oni podstiču interakciju sa vršnjacima, promovišu saradnju i podržavaju djetetovu participaciju u školskim aktivnostima i društvenim događajima. Kroz podršku asistenta, djeca stiču samopouzdanje, razvijaju socijalne vještine i osjećaju se prihvaćeno unutar zajednice.

Asistenti takođe imaju ulogu u pružanju podrške roditeljima i porodici, pružajući informacije, savjete i podršku kako bi se osiguralo da podrška koju pružaju u školi ima kontinuitet

i podršku i kod kuće. Ova saradnja sa porodicom igra ključnu ulogu u osiguravanju da se podrška pruža na sveobuhvatan način, koji podržava djetetov ukupni razvoj i dobrobit.

Kroz svoj predani rad i podršku, asistenti doprinose stvaranju inkluzivnog obrazovnog okruženja koje podržava različitost i promoviše ravnopravnost prilika za sve učenike. Njihova predanost podršci djetetu sa smetnjama i teškoćama u razvoju stvara temelje za stvaranje obrazovnog sistema koji cijeni različitost i podržava svako dijete u njihovom obrazovnom putovanju.

Na osnovu svega rečenog, smatramo da asistent u nastavi ima višestruku ulogu i značaj u inkluzivnoj učionici. Asistent, po pravilu, dolazi u predškolsku ustanovu prije djeteta. Preuzima dijete od roditelja. Kada započne vaspitno-obrazovni proces, asistent nastavlja da pruža podršku djetetu. Kako se rad u vrtiću odvija po centrima aktivnosti, asistent obično pomaže djetetu da se uključi u aktivnosti sa vršnjacima. Pomaže djetetu prilikom upotrebe materijala i nastoji da u što je moguće većoj mjeri razvija samostalnost i sigurnost kod djeteta. Često se u praksi susriječemo sa asistentima koji sputavaju djecu u razvoju samostalnosti. Nije zadatak asistenta da sve uradi umjesto djeteta. Asistent treba da dobro procijeni i zna šta dijete može, a šta ne može da uradi. Ako asistent stalno umjesto djeteta radi stvari koje bi ono moglo samo, ne priprema ga za život. Mi smatramo da asistent treba da ispoljava empatiju prema djetetu, ali da istovremeno od djeteta ima određena očekivanja. Ako asistent od djeteta nema baš nikakva očekivanja, onda ni samo dijete neće biti motivisano da bilo koju aktivnost odradi samostalno (Baković, Stanković, Šljivančanin, Čubranović, 2011).

3.5. Saradnja vaspitača i asistenta

Saradnja između vaspitača i asistenta igra ključnu ulogu u stvaranju podržavajućeg i inkluzivnog obrazovnog okruženja za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Ova saradnja omogućava integraciju različitih vještina, znanja i iskustava kako bi se osiguralo sveobuhvatno pružanje podrške i olakšao napredak svakog djeteta.

Vaspitači su odgovorni za kreiranje obrazovnih planova i programa koji su prilagođeni potrebama svakog djeteta, dok asistenti pružaju podršku u realizaciji tih planova. Vaspitači

osmišljavaju obrazovne strategije i prilagođavaju ih individualnim potrebama svakog djeteta, dok asistenti pomažu u primjeni tih strategija i pružaju dodatnu podršku i pažnju učenicima koji to zahtijevaju.

Ova saradnja takođe obuhvata redovnu komunikaciju između vaspitača i asistenta radi praćenja napretka djeteta, razmjene informacija o specifičnim potrebama i usklađivanja strategija podrške. Otvorena komunikacija omogućava identifikaciju najboljih praksi i prilagođavanje pristupa kako bi se osiguralo najbolje iskustvo učenja za svako dijete.

Takođe, vaspitači i asistenti rade zajedno na razvoju inkluzivne kulture unutar obrazovne zajednice. Kroz zajednički rad i demonstriranje podrške i poštovanja, oni grade atmosferu koja promoviše razumijevanje, prihvatanje i podršku među svim učenicima, bez obzira na njihove razlike.

Uz to, saradnja vaspitača i asistenta uključuje i podršku roditeljima i porodici djeteta. Oni zajedno rade na pružanju informacija, savjeta i podrške roditeljima kako bi osigurali da podrška koju pružaju u školi bude podržana i kod kuće, stvarajući tako koherentno okruženje podrške za sve aspekte djetetovog razvoja.

Kroz svoju predanost timskom radu i zajedničku posvećenost podršci djetetu, vaspitači i asistenti stvaraju temelje za inkluzivno obrazovno okruženje koje podržava razvoj djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, istovremeno promovišući razumijevanje i podršku među svim članovima obrazovne zajednice.

3.6. Značaj saradnje vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju

Saradnja između vaspitača i asistenta igra ključnu ulogu u osiguravanju prilagođenog i podržavajućeg obrazovnog iskustva za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Ova saradnja je od suštinskog značaja za stvaranje inkluzivnog obrazovnog okruženja koje podržava razvoj, rast i uključenost svakog djeteta.

Zahvaljujući asistentu, dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju se lakše uključuje u sve oblike vaspitno-obrazovnog rada. Mnoga djeca sa smetnjama u razvoju razvijaju samostalnost u

radu uz podršku asistenta. Jasno je, dakle, koliko je posao asistenta značajan u inkluzivnom vrtiću. Boravak djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju je mnogo ljepši uz prisustvo asistenta (Baković, Stanković, Šljivančanin, Čubranović, 2011).

Jedan od ključnih značaja saradnje vaspitača i asistenta leži u tome što omogućava prilagođavanje obrazovnih strategija i pristupa prema specifičnim potrebama svakog djeteta. Vaspitači, sa svojim obrazovnim iskustvom, mogu pružiti smjernice i podršku asistentima u implementaciji prilagođenih nastavnih planova koji odgovaraju različitim potrebama djece. Ova zajednička saradnja omogućava stvaranje inkluzivne sredine u kojoj se svako dijete osjeća prihvaćeno, podržano i motivisano da ostvari svoj puni potencijal.

Otvorena i kontinuirana komunikacija između vaspitača i asistenta takođe igra ključnu ulogu u pružanju koherentne podrške djetetu. Redovna razmjena informacija o napretku, izazovima i uspjesima djeteta omogućava prilagođavanje strategija podrške i identifikaciju najboljih praksi za ostvarivanje optimalnih rezultata. Ova komunikacija takođe olakšava razvoj timskog duha i zajedničkog cilja, što dovodi do efikasnijeg obrazovnog iskustva za djecu.

Važan značaj saradnje vaspitača i asistenta leži i u podršci koju pružaju roditeljima i porodici djeteta. Ova podrška obuhvata pružanje informacija, savjeta i smjernica roditeljima kako bi podrška koju dijete dobija u školi bila kontinuirana i podržana kod kuće. Ova cjelovita podrška pruža okvir za holistički razvoj djeteta, osnažujući ne samo dijete već i njegovu porodicu.

Kroz svoj predani rad i zajedničku posvećenost podršci djetetu, vaspitači i asistenti grade temelje za inkluzivno obrazovno okruženje koje podržava razvoj djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Njihova predanost promovisanju ravnopravnosti prilika, podršci različitosti i stvaranju podržavajućeg okruženja stvara temelj za stvaranje obrazovnog sistema koji cijeni svako dijete i pruža jednake mogućnosti za sve.

II ISTRAŽIVAČKI DIO

1. PROBLEM I PREDMET ISTRAŽIVANJA

Naše istraživanje je značajno za unaprjeđenje inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse u vrtićima. Od vitalnog značaja je da saradnja asistenta i vaspitača bude kontinuirana. Asistent tokom rada sa djetetom upoznaje njegove sposobnosti i ponašanja koja manifestuje u toku raznih aktivnosti. Ove informacije su veoma značajne za vaspitače.

Predmet istraživanja proizilazi iz postavljene teme, a u sklopu sa postavljenim problemom. Predmet našeg istraživanja je *značaj saradnje vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju*.

2. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja treba da nam otkrije ono što smo definisali kao nepoznato, to jest, kao problem. Cilj ovog istraživanja bio bi sljedeći:

- Utvrditi značaj saradnje vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Iz postavljenog cilja, proizilaze zadaci istraživanja. U ovom slučaju, zadaci su sljedeći:

- Utvrditi stavove vaspitača o njihovoj ulozi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.
- Utvrditi stavove vaspitača o ulozi asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.
- Utvrditi stavove vaspitača o značaju saradnje vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

3. ISTRAŽIVAČKE HIPOTEZE

Na osnovu cilja istraživanja, glavnu hipotezu možemo definisati na sljedeći način:

Pretpostavlja se da vaspitači imaju pozitivan stav prema saradnji vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Sporedne hipoteze:

- Pretpostavlja se da vaspitači imaju pozitivan stav o njihovoj ulozi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.
- Pretpostavlja se da vaspitači imaju pozitivan stav o ulozi asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.
- Pretpostavlja se da vaspitači smatraju da je saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju veoma značajna.

4. METODOLOŠKI PRISTUP

U ovom istraživanju su se koristila tri pristupa:

- *racionalno – deduktivni;*
- *empirijsko – induktivni i*
- *matematičko – statistički.*

Racionalno – deduktivni pristup je dominirao u teorijskom dijelu, empirijsko – induktivni u dijelu neposredne primjene instrumenata i prikupljanja podataka, dok je u dijelu obrade rezultata dominirao matematičko – statistički pristup. U fazi diskusije i interpretacije rezultata i izvođenja zaključaka zakonomjerno su se smjenjivala i komplementarno dopunjala sva tri naučno – istraživačka pristupa.

5. METODE, TEHNIKE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

U istraživanju smo koristili metodu teorijske analize. Uz pomoć deskriptivne metode identifikovali smo stav vaspitača o značaju saradnje vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Induktivno-deduktivna metoda će se primijeniti prilikom izvođenja zaključaka.

U istraživanju ćemo primijeniti anketni upitnik. Istraživanje će se realizovati na uzorku od 75 vaspitača iz sve tri crnogorske regije.

6. POPULACIJA I UZORAK

Populaciju u ovom istraživanju čine vaspitači iz JPU „Boško Buha“ – Rožaje, JPU „Dušo Basekić“ – Bijelo Polje, JPU „Ljubica Popović“ – Podgorica, JPU „Vukosava Ivanović – Mašanović“ - Bar i JPU „Solidarnost“ – Ulcinj.

<i>Vrtići</i>	<i>Broj vaspitača</i>
JPU „Boško Buha“ – Rožaje	10
JPU „Dušo Basekić“ – Bijelo Polje	15
JPU „Ljubica Popović“ – Podgorica	20
JPU „Vukosava Ivanović – Mašanović“ - Bar	15
JPU „Solidarnost“ – Ulcinj	15
UKUPNO	75

Tabela broj 1: Precizni podaci o uzorku

7. OBRADA I PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Neposrednoj izradi projekta prethodio je niz aktivnosti pronalaženja i proučavanja dostupne literature, definisanja problema i predmeta istraživanja, te cilja i istraživačkih zadataka. Budući da je riječ o specifičnom istraživanju, uloženi su ozbiljni naponi na izradi istraživačkog instrumenta – anketnog upitnika, koji služi za ispitivanje vaspitača o stavu o saradnji vaspitača i asistenata u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Prije realizacije istraživanja izvršićemo umnožavanje instrumenata i konsultovati uprave vrtića u kojima će se istraživanje sprovesti. Tom prilikom objasnićemo cilj i svrhu istraživanja i usaglasiti najprikladnije termine za sprovođenje istraživanja kako bi dobili neophodnu saglasnost za ove aktivnosti. Glavno istraživanje izvršiće se u predviđenom roku na slučajnom uzorku. Nakon toga slijedi tabeliranje, sređivanje, statistička obrada, te interpretacija i diskusija dobijenih rezultata. Neposredno nakon toga uslijediće pisanje konačnog izvještaja istraživanja (elaborata).

Očekujemo da će rezultati istraživanja pokazati da vaspitači imaju pozitivne stavove o saradnji vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju, kao i da je dobra saradnja veoma značajna za dijete.

Rezultati dobijeni ovim istraživanjem naći će svoju primjenu na seminarima, stručnim skupovima u funkciji dalje edukacije vaspitača. U naučnom pogledu, ovo istraživanje može poslužiti kao baza za sprovođenje opsežnijih istraživanja, sa većim uzorkom ispitanika. Rezultati koje očekujemo nakon sprovedenog istraživanja, kao što smo već naveli, jesu da vaspitači imaju pozitivan stav prema saradnji vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju, odnosno da vaspitači imaju pozitivan stav o njihovoj ulozi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju, tj. da vaspitači imaju pozitivan stav o ulozi asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju, kao i da vaspitači smatraju da je saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju veoma značajna.

Analizirajući dostupnu literature možemo zaključiti da je veoma mali broj sprovedenih istraživanja na ovu temu i da bi u budućnosti trebalo realizovati veći broj istraživanja na temu saradnje vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Nijesu unaprijed predviđeni problemi metodoloških ograničenja i nemogućnosti odgovora na istraživačka pitanja i slično.

III INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

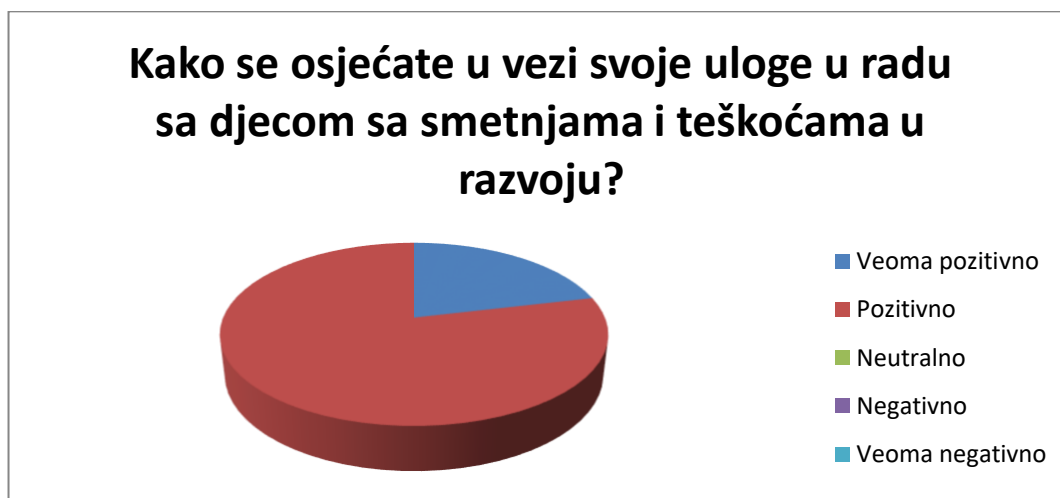
1. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Prvo pitanje u anketnom upitniku glasi: *Kako se osjećate u vezi svoje uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?*

Rezultati:

Kako se osjećate u vezi svoje uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?	Broj	Procenat
a) Veoma pozitivno	16	21,33%
b) Pozitivno	59	78,67%
c) Neutralno	0	0%
d) Negativno	0	0%
e) Veoma negativno	0	0%
UKUPNO	75	100%

Tabela broj 2: Kako se osjećate u vezi svoje uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

Grafikon broj 1: Kako se osjećate u vezi svoje uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

Na osnovu tabele i grafikona se vidi da se ispitanici vaspitači osjećaju veoma pozitivno u vezi svoje uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju (njih 16 od 75 ispitanika, tj. 21,33%), dok se njih 59 odnosno 78,67% osjeća pozitivno. Ostalih odgovora nije bilo.

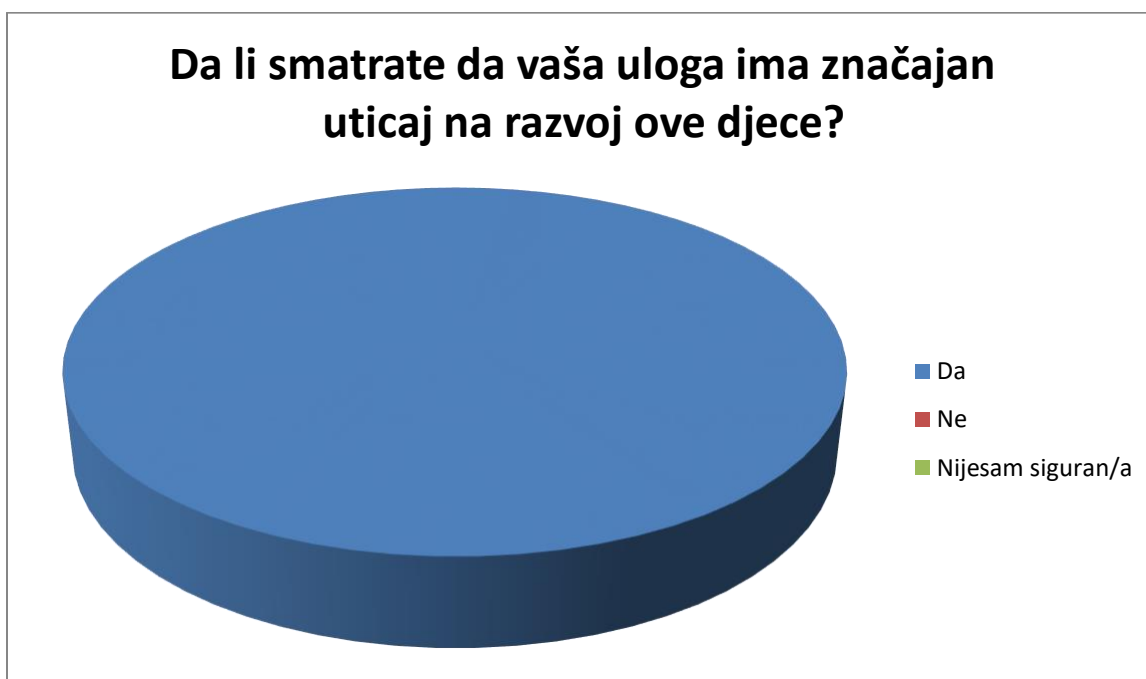

Drugo pitanje u anketnom upitniku glasi: *Da li smatrate da vaša uloga ima značajan uticaj na razvoj ove djece?*

Rezultati:

Da li smatrate da vaša uloga ima značajan uticaj na razvoj ove djece?	Broj	Procenat
a) Da	75	100%
b) Ne	0	0%
c) Nisam siguran/a	0	0%
UKUPNO	75	100%

Tabela broj 3: Da li smatrate da vaša uloga ima značajan uticaj na razvoj ove djece?

Grafikon broj 2: Da li smatrate da vaša uloga ima značajan uticaj na razvoj ove djece?

Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da su svi ispitanici dali odgovor da smatraju da njihova uloga ima značajan uticaj na razvoj ove djece.

Treće pitanje u anketnom upitniku glasi: *Koje aspekte vaše uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju smatrate najizazovnijim?*

Rezultati:

Koje aspekte vaše uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju smatrate najizazovnijim?	Broj	Procenat
a) Prilagođavanje nastavnih metoda	23	30,66%
b) Rad na socijalnoj integraciji	0	0%
c) Razvoj individualnih planova podrške	0	0%
d) Komunikacija sa roditeljima	52	69,34%
UKUPNO	75	100%

Tabela broj 4: Koje aspekte vaše uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju smatrate najizazovnijim?

Grafikon broj 3: Koje aspekte vaše uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju smatrate najizazovnijim?

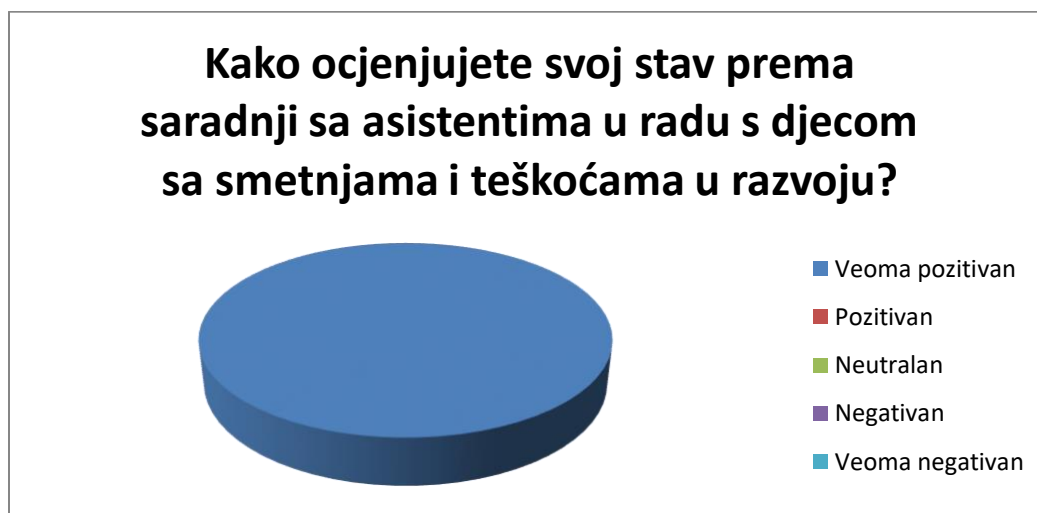
Iz tabele i grafikona se vidi da većina vaspitača smatra komunikaciju s roditeljima djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju najizazovnijim aspektom, njih 52 odnosno 69,34%, dok njih 23. odnosno 30,66% smatra da je to prilagođavanje nastavnih metoda. Drugih odgovora nije bilo.

Četvrto pitanje u anketnom upitniku glasi: *Kako ocjenjujete svoj stav prema saradnji sa asistentima u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?*

Rezultati:

Kako ocjenjujete svoj stav prema saradnji sa asistentima u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?	Broj	Procenat
a) Veoma pozitivan	75	100%
b) Pozitivan	0	0%
c) Neutralan	0	10%
d) Negativan	0	0%
e) Veoma negativan	0	0%
UKUPNO	75	100%

Tabela broj 5: Kako ocjenjujete svoj stav prema saradnji sa asistentima u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

Grafikon broj 4: Kako ocjenjujete svoj stav prema saradnji sa asistentima u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

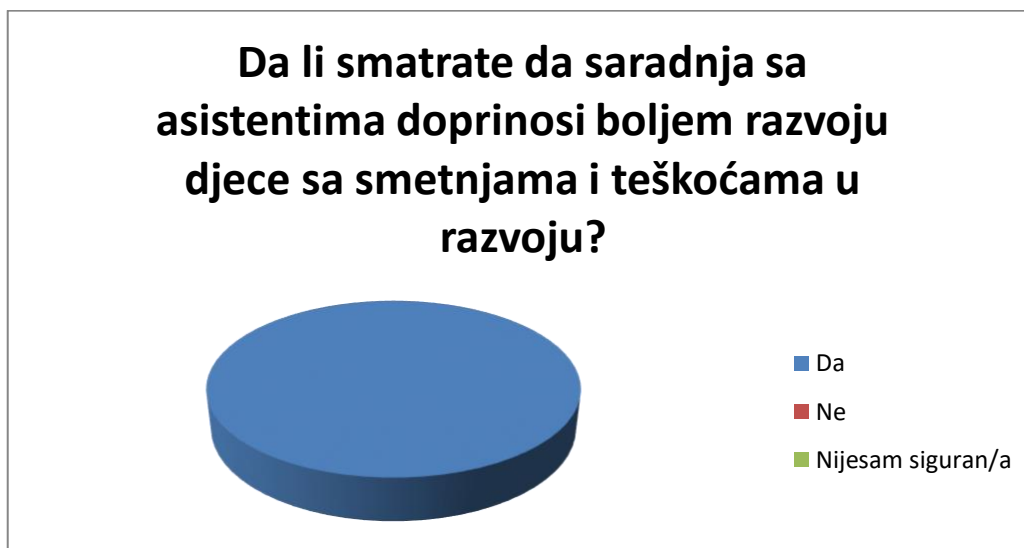
Iz tabele i grafikona se vidi da svi ispitanici ocjenjuju svoj stav prema saradnji sa asistentom u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju „veoma pozitivno“.

Peto pitanje u anketnom upitniku glasi: *Da li smatrate da saradnja sa asistentima doprinosi boljem razvoju djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju?*

Rezultati:

<i>Da li smatrate da saradnja sa asistentima doprinosi boljem razvoju djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju?</i>	Broj	Procenat
a) Da	75	100%
b) Ne	0	0%
c) Nisam siguran/a	0	0%
UKUPNO	75	100%

Tabela broj 6: Da li smatrate da saradnja sa asistentima doprinosi boljem razvoju djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

Grafikon broj 5: Da li smatrate da saradnja sa asistentima doprinosi boljem razvoju djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

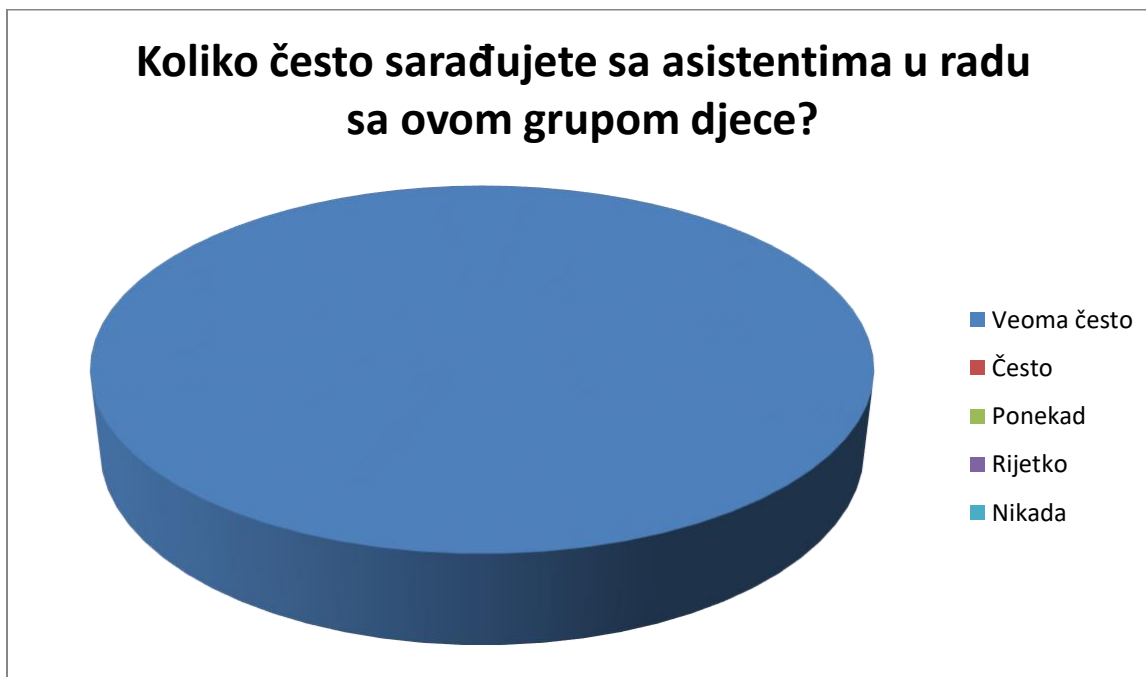
Svi ispitanici su dali odgovor da saradnja sa asistentima doprinosi boljem razvoju djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Šesto pitanje u anketnom upitniku glasi: *Koliko često sarađujete sa asistentima u radu sa ovom grupom djece?*

Rezultati:

Koliko često sarađujete sa asistentima u radu sa ovom grupom djece?	Broj	Procenat
a) Veoma često	75	100%
b) Često	0	0%
c) Ponekad	0	0%
d) Rijetko	0	0%
e) Nikada	0	0%
UKUPNO	75	100%

Tabela broj 7: Koliko često sarađujete sa asistentima u radu sa ovom grupom djece?

Grafikon broj 6: Koliko često sarađujete sa asistentima u radu sa ovom grupom djece?

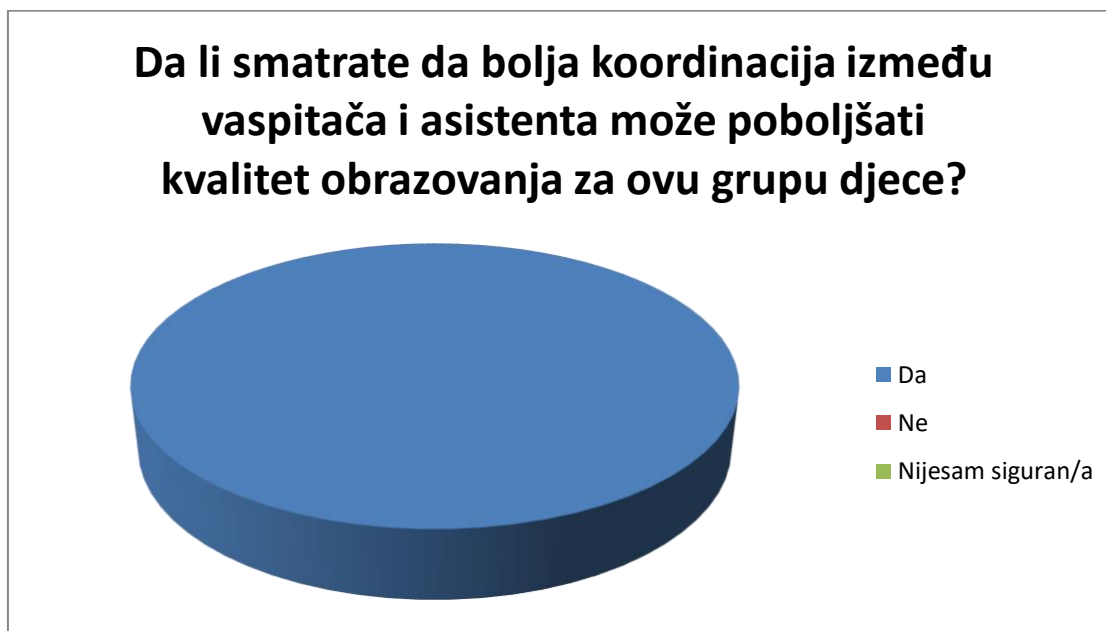
Svi ispitanici su dali odgovor da veoma često sarađuju sa asistentima u radu sa ovom grupom djece.

Sedmo pitanje u anketnom upitniku glasi: *Da li smatrate da bolja koordinacija između vaspitača i asistenta može poboljšati kvalitet obrazovanja za ovu grupu djece?*

Rezultati:

Da li smatrate da bolja koordinacija između vaspitača i asistenta može poboljšati kvalitet obrazovanja za ovu grupu djece?	Broj	Procenat
a) Da	75	100%
b) Ne	0	0%
c) Nijesam siguran/a	0	0%
UKUPNO	75	100%

Tabela broj 8: Da li smatrate da bolja koordinacija između vaspitača i asistenta može poboljšati kvalitet obrazovanja za ovu grupu djece?

Grafikon broj 7: Da li smatrate da bolja koordinacija između vaspitača i asistenta može poboljšati kvalitet obrazovanja za ovu grupu djece?

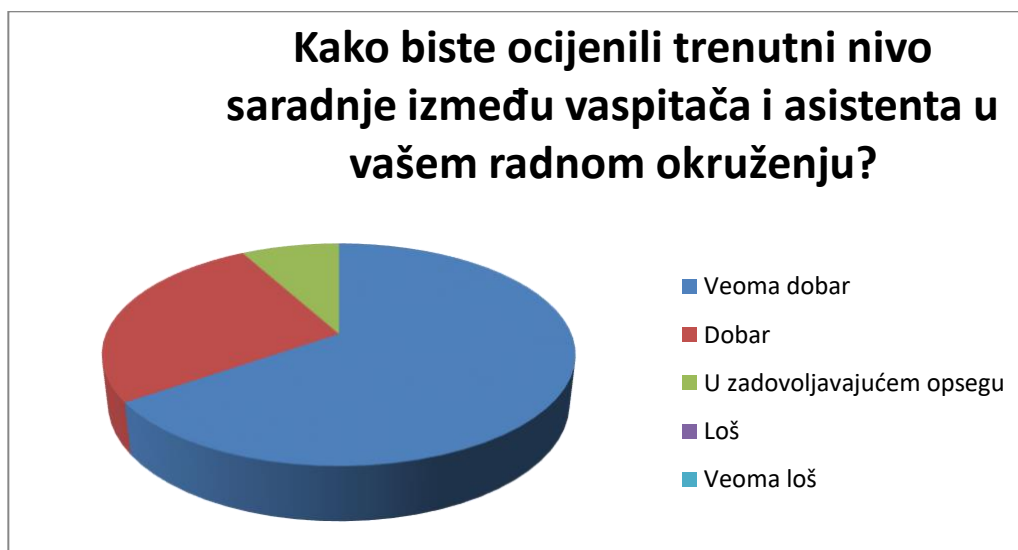
Svi ispitani vaspitači su dali odgovor da smatraju da bolja koordinacija između vaspitača i asistenta može poboljšati kvalitet obrazovanja za ovu grupu djece.

Osmo pitanje u anketnom upitniku glasi: *Kako biste ocijenili trenutni nivo saradnje između vaspitača i asistenta u vašem radnom okruženju?*

Rezultati:

Kako biste ocijenili trenutni nivo saradnje između vaspitača i asistenta u vašem radnom okruženju?	Broj	Procenat
a) Veoma dobar	49	65,33%
b) Dobar	20	26,67%
c) U zadovoljavajućem opsegu	6	8%
d) Loš	0	0%
e) Veoma loš	0	0%
UKUPNO	75	100%

Tabela broj 9: Kako biste ocijenili trenutni nivo saradnje između vaspitača i asistenta u vašem radnom okruženju?

Grafikon broj 8: Kako biste ocijenili trenutni nivo saradnje između vaspitača i asistenta u vašem radnom okruženju?

Iz dobijenih rezultata možemo zaključiti da su vaspitači dali različite odgovore, ali svakako pozitivne. Njih 49 odnosno 65,33% su ocijenili trenutni nivo saradnje između vaspitača i asistenta u njihovom radnom okruženju sa „veoma dobar“. Njih 20 odnosno 26,67% sa „dobar“. Dok je njih 6 odnosno 8% dalo odgovor „u zadovoljavajućem opsegu“.

ZAKLJUČAK

Saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju predstavlja ključni faktor u stvaranju podržavajućeg i inkluzivnog obrazovnog okruženja koje podržava sve aspekte razvoja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Kroz ovu blisku saradnju, stvara se atmosfera u kojoj se djeci pruža neophodna podrška i pažnja, omogućavajući im da ostvare svoje potencijale i postignu uspjeh u obrazovanju.

Na osnovu analize, možemo zaključiti sljedeće:

Unaprijeđenje individualizovanog pristupa: Pozitivna saradnja između vaspitača i asistenta omogućava bolje razumijevanje individualnih potreba svakog djeteta. Kroz ovu blisku interakciju, moguće je prilagoditi obrazovni pristup za svako dijete, osiguravajući da se odgovori na njihove specifične zahtjeve i stvore uslovi koji podržavaju njihov uspjeh.

Osiguranje podrške u inkluzivnom okruženju: Asistenti igraju ključnu ulogu u pružanju dodatne podrške vaspitačima, posebno u inkluzivnim vrtićima gdje se radi sa raznolikom grupom djece. Njihova pomoć omogućava vaspitačima da se fokusiraju na pružanje podrške svakom djetetu, dok asistenti pružaju individualizovanu podršku i pomažu u olakšavanju svakodnevnih aktivnosti.

Razvoj podržavajuće radne atmosfere: Pozitivna saradnja vaspitača i asistenta ne samo da pruža podršku djeci, već takođe stvara podržavajuću radnu atmosferu u kojoj se cijene različite uloge i doprinosi svakog člana tima. Ovo stvara osnovu za kontinuiranu podršku i razvoj inkluzivnog obrazovnog okruženja koje promoviše razumijevanje i prihvatanje različitosti.

Poboljšanje resursa i kapaciteta: Kroz ovu saradnju, vaspitači i asistenti zajedno doprinose unaprijeđenju resursa i kapaciteta vrtića za podršku djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Njihova zajednička predanost omogućava bolje iskorišćavanje resursa, kao i razvoj inovativnih pristupa koji podržavaju raznolikost i promovišu inkluzivno obrazovanje.

Kroz ovu pozitivnu saradnju, vaspitači i asistenti zajedno stvaraju podržavajući okvir koji podržava sve aspekte razvoja djece sa smetnjama i teškoćama. Njihova posvećenost i zajednički napor stvaraju temelje za inkluzivno obrazovanje koje promoviše ravnopravnost, poštovanje i podršku za svako dijete, stvarajući osnovu za njihov uspjeh i sreću u obrazovanju.

Na temelju potvrđenih hipoteza, istraživanje jasno ukazuje na izuzetno pozitivan stav vaspitača prema saradnji vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Ovi rezultati su od izuzetnog značaja jer naglašavaju ključnu ulogu ove saradnje u stvaranju podržavajućeg, inkluzivnog i stimulativnog obrazovnog okruženja za djecu sa posebnim potrebama.

Potvrda hipoteza o pozitivnom stavu vaspitača o njihovoj ulozi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju, kao i o ulozi asistenta u tom kontekstu, dodatno naglašava važnost ove dvostruke podrške. S obzirom na složenost potreba djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, pozitivan stav vaspitača prema njihovoj ulozi odražava posvećenost pružanju adekvatne podrške i osiguranju optimalnih uslova za učenje i napredak.

Nadalje, potvrda hipoteze o važnosti saradnje između vaspitača i asistenta ističe ključnu ulogu koordinacije i timskog rada u pružanju holističke podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Ova saradnja omogućava prilagođavanje nastavnih strategija, razvoj individualizovanih planova podrške i efikasnu komunikaciju unutar obrazovnog tima, stvarajući tako snažnu osnovu za podržavajuće obrazovno okruženje.

S obzirom na dobijene rezultate, preporučuje se dalje unapređenje obuke i podrške vaspitačima i asistentima u cilju jačanja njihovih kapaciteta za rad sa djecom sa teškoćama i smetnjama u razvoju. Takođe, naglašava se važnost kontinuiranog istraživanja i unapređenja praksi saradnje vaspitača i asistenta radi osiguranja inkluzivnog obrazovanja koje odražava principe ravnopravnosti, podrške i prihvatanja za sve učenike.

Saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju je ključni faktor koji pruža podršku individualnom i holističkom razvoju djeteta. Kroz blisku i pozitivnu saradnju, stvara se inkluzivno okruženje koje podržava sve aspekte dječijeg napretka. Asistenti, sa svojim stručnim znanjem i predanošću, pružaju neprocjenjivu podršku vaspitačima, olakšavajući im prilagođavanje obrazovnih strategija prema specifičnim potrebama svakog djeteta.

Posebno treba istaći ulogu asistenta u radu sa djecom. Njihova posvećenost, strpljenje i empatija doprinose stvaranju podržavajuće atmosfere u kojoj se djeca osjećaju sigurno, podržano i motivisano za učenje. Kroz individualizovane pristupe, asistenti doprinose razvoju djetetovih vještina i samopouzdanja, stvarajući temelje za uspješan akademski i socijalni napredak.

Ova harmonična saradnja između vaspitača i asistenta ne samo da olakšava svakodnevne aktivnosti i obrazovne procese, već stvara i osnovu za emocionalnu podršku i razumijevanje, kako za djecu sa smetnjama, tako i za cijelu zajednicu u vrtiću. Kroz ovaj partnerski odnos, stvara se inkluzivna kultura koja cijeni različitost i promoviše razumijevanje i prihvatanje. Obostrano zadovoljstvo, koje proizlazi iz ove saradnje, stvara inspirativno i podržavajuće okruženje u kojem se djeca osjećaju prihvaćeno i podržano u svakom koraku svog razvojnog puta.

LITERATURA

1. Avramidis, E., Bayliss, P., & Burden, R. (2000). A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one local education authority. *Educational Psychology*, 20, 191–211.
2. Baković, Š., Stanković, N., Šljivančanin, D., & Čubranović, S. (2011). *Vodič za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama*. Podgorica: Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore.
3. Berger, J., & Mitić, M. (2009). *Klinička psihologija – odabrana poglavlja*. Beograd: Centar za primijenjenu psihologiju.
4. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *Index for inclusion: Developing learning and participation in schools*. Centre for Studies on Inclusive Education.
5. Bouillet, D. (2010). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Daniels, R., & Stafford, K. (2001). *Integracija dece sa posebnim potrebama*. Beograd: Centar za interaktivnu pedagogiju.

7. Dimić, D. (2005). *Deca sa blagim smetnjama u razvoju i učenju*. Novi Sad.
8. Erten, O., & Savage, S. (2012). Moving forward in inclusive education research. *International Journal of Inclusive Education*, 16(2), 221–233.
9. Farrell, P. (2000). The impact of research on developments in inclusive education. *International Journal of Inclusive Education*, 4(2), 153–162.
10. Hrnjica, S. (1991). *Ometeno dete*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
11. Hrnjica, S., i sar. (2009). *Škola po meri deteta 2*. Beograd: Save the Children UK, Program za Srbiju.
12. Ivić, I., Pešikan, A., & Antić, S. (2001). *Aktivno učenje. 2: Priručnik za primenu metoda aktivnog učenja - nastave*. Beograd: Institut za psihologiju.
13. Kožuh, B., & Maksimović, J. (2011). *Deskriptivna statistika u pedagoškim istraživanjima*. Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
14. Lazor, M., Marković, S., & Nikolić, S. (2008). *Priručnik za rad sa decom sa smetnjama u razvoju*. Novi Sad: Novosadski humanitarni centar (NSHC).
15. Lindsay, G. (2003). Inclusive education: A critical perspective. *British Journal of Special Education*, 30(1), 3–12.
16. Macura-Milovanović, S., & Peček, M. (2012). Uverenja budućih učitelja iz Slovenije i Srbije o inkluzivnom obrazovanju. *Nastava i vaspitanje*, 61(2), 247–265.
17. Markov, Z., & Adamov, N. (2008). Uloga vaspitača u inkluzivnom procesu. *Norma: Obrazovanje učitelja juče, danas, sutra*, 13(1/2), 167–184.
18. Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
19. Mertens, D. (2020). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Los Angeles: SAGE.
20. Mittler, P. (1976). *The psychological assessment of the mental and psychical handicaps*. Norwich: Fletcher.
21. Parasuram, K. (2006). Variables that affect teacher's attitudes towards disability and inclusive education in Mumbai, India. *Disability & Society*, 21, 231–242.
22. Radisavljević Janić, S., Bubanja, I., Lazarević, B., & Lazarević, D. (2018). Stavovi učenika osnovne škole prema inkluziji u nastavi fizičkog vaspitanja. *Nastava i vaspitanje*, 67(2), 235–248.

23. Rubie-Davies, C. M. (2007). Classroom interactions: Exploring the practices of high- and low-expectation teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 102–111.
24. Slee, R. (2011). *The irregular school: Exclusion, schooling and inclusive education*. Routledge.
25. Starčević, J., Macura, S., & Topalović, M. (2018). Utvrđivanje faktora koji su povezani sa stavovima učitelja prema radu sa učenicima sa smetnjama u razvoju. *Uzdanica*, 15(1), 121–134.
26. Stanković Đorđević, M. (2016). Karakteristike ličnosti nastavnika i njihov odnos prema inkluziji. *Pedagogija*, 71(2), 214–228.
27. Šakotić, N. (2009). Efekti inkluzivne prakse u osnovnim školama u Crnoj Gori. Nikšić: „Montenegro CHES“.
28. Šakotić, N., & Mićanović, V. (2016). Individualni razvojno – obrazovni plan. Nikšić: „Filozofski fakultet – Nikšić“.
29. Šakotić, N., & Veljić, Č. (2010). Primjena individualnog razvojnog obrazovnog plana u VOP-u. *Međunarodna naučno-stručna konferencija*, Unapređenje kvalitete života djece i mladih, Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli.
30. UNESCO. (2009). *Policy guidelines on inclusion in education*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
31. Vukobrat, A. (2017). Stavovi studenata vaspitačke škole i vaspitača iz prakse prema inkluzivnom vaspitanju i obrazovanju. *Pedagogija*, 62(4), 463–480.
32. Vlada Crne Gore. (n.d.). <https://www.gov.me/dokumenta/1fa97620-49fe-4677-b939-364e9d2dd4a3>.

Prilog

Anketni upitnik za vaspitače

Poštovani,

Moje ime je Irma Alomerović, studentkinja Filozofskog fakulteta, odsjek Predškolsko vaspitanje i obrazovanje. U toku je istraživanje na temu „Saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju“. Anketa se sprovodi kao dio istraživanja u cilju izrade magistarskog rada. Molim Vas da iskreno odgovorite na sljedeća pitanja. Anketa je anonimna.

Hvala na saradnji!

Naziv ustanove:_____

1. Kako se osjećate u vezi svoje uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?
  - a. Veoma pozitivno;
  - b. Pozitivno;
  - c. Neutralno;
  - d. Negativno;
  - e. Veoma negativno.

2. Da li smatrate da vaša uloga ima značajan uticaj na razvoj ovih djece?

- a. Da;
  - b. Ne;
  - c. Nisam siguran/a.
3. Koje aspekte vaše uloge u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju smatrate najizazovnijim?
- a. Prilagođavanje nastavnih metoda;
  - b. Rad na socijalnoj integraciji;
  - c. Razvoj individualnih planova podrške;
  - d. Komunikacija sa roditeljima;
4. Kako ocjenjujete svoj stav prema saradnji sa asistentima u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju?
- a. Veoma pozitivan;
  - b. Pozitivan;
  - c. Neutralan;
  - d. Negativan;
  - e. Veoma negativan;
5. Da li smatrate da saradnja sa asistentima doprinosi boljem razvoju djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju?
- a. Da;
  - b. Ne;
  - c. Nisam siguran/a.
6. Koliko često sarađujete sa asistentima u radu sa ovom grupom djece?
- a. Veoma često;
  - b. Često;
  - c. Ponekad;
  - d. Rijetko;

e. Nikada.

7. Da li smatrate da bolja koordinacija između vaspitača i asistenta može poboljšati kvalitet obrazovanja za ovu grupu djece?

- a. Da;
- b. Ne;
- c. Nisam siguran/a.

8. Kako biste ocijenili trenutni nivo saradnje između vaspitača i asistenta u vašem radnom okruženju?

- a. Veoma dobar;
- b. Dobar;
- c. U zadovoljavajućem opsegu;
- d. Loš;
- e. Veoma loš.

IZJAVA O POTVRĐIVANJU ORIGINALNOSTI MASTER RADA

(u skladu sa čl. 22 Zakona o akademskom integritetu)

Kandidat: Irma Alomerović

Broj indeksa: 18/21

IZJAVLJUJEM

Pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom „Saradnja vaspitača i asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju“ rezultat sopstvenog istraživačkog rada, te da nijesam kršila autorska prava i koristila intelektualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

Nikšić, datum:

Potpis studenta:
